مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦/ العدد ٣

الأسرة والدولة الأيوبية في كتاب (مجمع الآداب في معجم الألقاب) لابن الفوطي (642-723هـ/1244-1323م)

ناجيه مغديد خدر
القسم التاريخ ، الكلية الاداب ، الجامعة سوران ، المدينة سوران، إقليم كردستان العراق
206238298004@soran.edu.iq

أ.م.د.همزه كاكه ياسين
القسم التاريخ ، الكلية الاداب ، الجامعة سوران ، المدينة سوران، إقليم كردستان العراق
Hamza.K.Yasin@soran.edu.iq

الكلمات المفتاحية: الأيوبيون، ابن الفوطي، مجمع الآداب، صلاح الدين، الدولة الأيوبية.

كيفية اقتباس البحث

خدر , ناجيه مغديد , همزه كاكه ياسين , الأسرة والدولة الأيوبية في كتاب (مجمع الآداب في معجم الألقاب) لابن الفوطي (٦٤٢-٧٢٣هـ/١٢٤٤-١٣٢٣م),مجلة مركز بابل للدراسات الانسانية، آذار ٢٠٢٦, المجلد:١٦, العدد:٣.

هذا البحث من نوع الوصول المفتوح مرخص بموجب رخصة المشاع الإبداعي لحقوق التأليف والنشر (Creative Commons Attribution) تتيح فقط للآخرين تحميل البحث ومشاركته مع الآخرين بشرط نَسب العمل الأصلي للمؤلف، ودون القيام بأي تعديل أو استخدامه لأغراض تجارية.

Registered مسجلة في
ROAD

Indexed مفهرسة في
IASJ

The Ayyubid Dynasty and State in Ibn al-Futi's (642-723 AH/1244-1323 CE) Book 'Majma' al-Adab fi Mu'jam al-Alqab

Najia Mughdid Khidr
Department **of History**, **Soran University**, City Soran , Kurdistan Region of Iraq.
E-Mail: : 206238298004@soran.edu.iq

Dr. Hamza Kaka Yasin
Department of History, Faculty of Arts, Soran University, Soran City, Kurdistan Region of Iraq
Hamza.K.Yasin@soran.edu.iq

Keywords : Ayyubids, Ibn al-Fuwati, Majma' al-Adab, Salah al-Din, Ayyubid State.

How To Cite This Article
Khidr , Najia Mughdid ,Hamza Kaka Yasin ,The Ayyubid Dynasty and State in Ibn al-Futi's (642-723 AH/1244-1323 CE) Book 'Majma' al-Adab fi Mu'jam al-Alqab ,Journal Of Babylon Center For Humanities Studies, March 2026,Volume:16,Issue 3.

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Abstract

This research aims to study the Ayyubid family and state through analyzing information contained in "Majma' al-Adab fi Mu'jam al-Alqab" by Ibn al-Fuwati (642-723 AH). The study employs a historical descriptive-analytical methodology. The research reveals that Ibn al-Fuwati's information about the Ayyubids is fragmented and lacks detail despite his temporal proximity to their era. The study traces the Kurdish origins of the Ayyubids from the Hadhbani tribe, their migration from Dvin in Azerbaijan to Tikrit then Mosul, and their alliance with the Zengids. The research highlights Asad al-Din Shirkuh's role in

establishing the state in Egypt (564 AH/1168 CE), and Salah al-Din al-Ayyubi's achievements in overthrowing the Fatimids, liberating Jerusalem, and fighting the Crusaders. The study examines 23 prominent Ayyubid figures, clarifying their role in unifying Egypt, Syria, and Yemen under one banner. The state ended in Egypt with Turan Shah's assassination (648 AH/1250 CE), while its branches continued in Syria until the Mongol invasion.

الملخص

الأسرة والدولة الأيوبية في كتاب (مجمع الآداب في معجم الألقاب) لابن الفوطي (٦٤٢-٧٢٣هـ/١٢٤٤-١٣٢٣م) "يهدف هذا البحث إلى دراسة الاسرة والدولة الأيوبية من خلال تحليل المعلومات الواردة في كتاب "مجمع الآداب في معجم الألقاب" لابن الفوطي (٦٤٢-٧٢٣هـ/١٢٤٤- ١٣٢٣م). يعتمد البحث المنهج التاريخي الوصفي التحليلي في معالجة المادة العلمية. كشفت الدراسة أن معلومات ابن الفوطي عن الأيوبيين متقطعة وغير مفصلة رغم قربه الزمني من عصرهم. تتبع البحث الأصول الكردية للأيوبيين من قبيلة الهذبانية، ومسار هجرتهم من دوين بآذربيجان إلى تكريت ثم الموصل، وتحالفهم مع الزنكيين. يبرز البحث دور أسد الدين شيركوه في تأسيس الدولة بمصر (٥٦٤هـ/١١٦٨م)، وإنجازات صلاح الدين الأيوبي في إسقاط الفاطميين وتحرير القدس ومحاربة الصليبيين. استعرضت الدراسة 23 شخصية أيوبية بارزة، موضحة دورهم في توحيد مصر والشام واليمن تحت راية واحدة. انتهت الدولة في مصر بمقتل توران شاه (٦٤٨هـ/١٢٥٠م)، بينما استمرت فروعها في الشام حتى الغزو المغولي.

بنەماڵەو دەوڵەتی ئەیوبی لەپەرتووکی (مجمع الاداب فی محجم الالقاب) ابن الفوطی (642-723ک/1244-1323ز)

ناجیه مغدید خدر
بەشی مێژوو، فاکڵتی ئاداب، زانکۆی سۆران ، شاری سۆران، هەرێمی کوردستان، عێراق.
206238298004@soran.edu.iq
پ. ی. د. همزه کاکه یاسین
بەشی مێژوو، فاکڵتی ئاداب، زانکۆی سۆران ، شاری سۆران، هەرێمی کوردستان، عێراق.
Hamza.K.Yasin@soran.edu.iq

پوختە

ئامانجی ئەم توێژینەوەیە لێکۆڵینەوەیە لە خێزان و دەوڵەتی ئەیوبی لە ڕێگەی شیکردنەوەی ئەو زانیارییانەی کە لە کتێبی "مجمع الآداب في معجم الألقاب"ی ئیبن فوطی (٦٤٢-٧٢٣ک/١٢٤٤-١٣٢٣ز) هاتوون. شایەنی باسە گرینگە بۆ کورد تێروانینی نوسەرانی تر سەبارەت بە کورد بزانی ئەم توێژەرە عێراقیەش یەکێکە لە توێژە ناودارەکانی سەردەمی خۆی، توێژینەوەکە پشت بە ڕێبازی مێژوویی وەسفی شیکاری دەبەستێت لە مامەڵەکردن لەگەڵ مادەی زانستیدا .لێکۆڵینەوەکە دەریخست کە زانیارییەکانی ئیبن فوطی دەربارەی ئەیوبییەکان پچڕپچڕ و ناتەواون سەرەڕای نزیکی کاتی لە سەردەمەکەیان. توێژینەوەکە ڕەچەڵەکە کوردییەکانی ئەیوبییەکان لە هۆزی هەزبانی بەدواداچوون دەکات، و ڕێڕەوی کۆچکردنیان لە دوینی ئازەربایجانەوە بۆ تکریت و پاشان موسڵ، و هاوپەیمانییەکەیان لەگەڵ زەنگییەکان .

توێژینەوەکە ڕۆڵی (أسد الدين شيركۆ) لە دامەزراندنی دەوڵەتەکە لە میسر (٥٦٤ک/١١٦٨ز) دەردەخات، و دەستکەوتەکانی سەلاحەدینی ئەیوبی لە ڕووخاندنی فاتمییەکان و ڕزگارکردنی قودس و شەڕکردن دژی خاچپەرستەکان. لێکۆڵینەوەکە ٢٣ کەسایەتی دیاری ئەیوبی پێکهاتووە، ڕۆڵیان لە یەکخستنی میصر و شام و یەمەن لەژێر ئاڵایەکدا ڕوون دەکاتەوە .دەوڵەتەکە لە میسر بە کوژرانی توران شاە (٦٤٨ک/١٢٥٠ز) کۆتایی هات، لەکاتێکدا لقەکانی لە شام بەردەوام بوون تا داگیرکاری مەغۆلی.

وشە سەرەکییەکان :١- ئەیوبییەکان، ٢- ئیبن فوطی، ٣- مجمع الآداب، ٤- سەلاحەدین، ٥- دەوڵەتی ئەیوبی.

1- پێشەکی

ئەم توێژینەوە ئەکادیمییە لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی پسپۆڕانەیە کە بنەماڵەو و دەوڵەتی ئەیوبی دەخاتە ڕوو لە ڕێگەی ڕوانینی مێژوونووسی بەغدادی ابن فوطی (٦٤٢-٧٢٣ک/ ١٢٤٤-١٣٢٣ز) لە ئینسایکلۆپیدیا بەناوبانگەکەیدا "مجمع الآداب في معجم الألقاب". ئەم لێکۆڵینەوەیە گرنگییەکەی لەوەوە وەردەگرێت کە شیکاری ڕوانینی مێژوونووسێک دەکات کە لە سەردەمێکی نزیک لە سەردەمی ئەیوبی ژیاوە، ئەمەش شایەتییەکی مێژوویی بەنرخ دەربارەی ئەم قۆناغە چارەنووسسازە لە مێژووی ئیسلامیدا پێشکەش دەکات. توێژینەوەکە ڕەگە کوردییەکانی بنەماڵەی ئەیوبی دەکۆڵێتەوە، بە دەستپێکردن لە ناوچەی "دوین" لە ئازەربایجان، تێپەڕبوون بە جێگیربوونیان لە تکریت، پاشان گواستنەوەیان بۆ موسڵ و هاوپەیمانییە چارەنووسسازەکەیان لەگەڵ دەوڵەتی زەنگی. هەروەها ڕێڕەوی بەرزبوونەوەی سیاسی و سەربازییان بەدواداچوون دەکات، بە دەستپێکردن لە سوڵتان (أسدين شيركۆ) کە ڕێگای کردەوە لەبەردەم برازاکەی سەلاحەدینی ئەیوبی بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی بەهێز کە لە میصرەوە بۆ شام و یەمەن درێژ بووەوە. توێژینەوەکە ڕۆڵی ناوەندی ئەیوبییەکان دەردەخات لە بەرگریکردن لە ئیسلام دژی هێرشە خاچ دروشمەکان، و دەستکەوتە شارستانییەکانیان لە پەروەردەکردنی زانست و زانایان، و سیاسەتە کارگێرییە دانایانەکانیان. سەرەڕای ئەوەی ابن الفوطی هەندێک جار زانیاری پچرپچڕ و ناتەواو پێشکەش دەکات، بەڵام لێکۆڵینەوەکەی بە سەرچاوەیەکی گرنگ دەمێنێتەوە کە تێگەیشتنمان بۆ ئەم دەوڵەتە دەوڵەمەند دەکات کە نیشانەیەکی جیاکەرەوە بوو لە مێژووی ڕۆژهەڵاتی ئیسلامی و تەواوی جیهانی ئیسلامیدا.

هۆکارەکانی هەڵبژاردنی ئەم بابەتە:

چەندین هۆکار هەن کە وایان لێکردووم بابەتی "بنەماڵەی و دەوڵەتی ئەیوبی لە ڕوانگەی ئیبن فوطی" هەڵبژێرم وەک تەوەری توێژینەوە ئەکادیمییەکەم، دەتوانین بەم شێوەیە کورتیان بکەینەوە:

یەکەم: هۆکارە زانستییەکان: کەمی توێژینەوە تایبەتەکان :سەرەڕای گرنگی کتێبی "مجمع الآداب في معجم الألقاب"ی ئیبن فوطی وەک سەرچاوەیەکی مێژوویی، بەڵام ئەو توێژینەوانەی کە تایبەتن بە ڕوانینی ئەو بۆ دەوڵەتی ئەیوبی زۆر کەمن، ئەمەش دەرگا دەکاتەوە بۆ زیادکردنی زانستی نوێ.

بەهای مێژوویی سەرچاوەکە :ئیبن فوطی (٦٤٢-٧٢٣ک) یەکێکە لە مێژوونووسە نزیکەکانی سەردەمی ئەیوبی، ئەمەش بەهایەکی بەڵگەنامەیی تایبەت دەداتە شایەتییەکەی، چونکە هاوچەرخ بووە لەگەڵ کۆتایی دەوڵەتی ئەیوبی و سەرەتای سەردەمی مەغۆلی.

ڕێبازی تایبەتی ئیبن فوطی :ڕێبازی ئیبن فوطی لە مێژوونووسیندا بە گرنگیدان بە نازناوەکان و ژیاننامەکان جیاواز دەکرێتەوە، ئەمەش گۆشەنیگایەکی جیاواز دەداتە دەست بۆ لێکۆڵینەوە لە کەسایەتییە ئەیوبییەکان و نازناوەکانیان و پۆستە کارگێڕییەکانیان.

دووەم: هۆکارە بابەتییەکان:

گرنگی دەوڵەتی ئەیوبی :دەوڵەتی ئەیوبی وێستگەیەکی چارەنووسساز دەنوێنێت لە مێژووی ئیسلامیدا، بەتایبەتی لە ڕووبەڕووبوونەوەی شەڕە خاچپەرستییەکان و یەکخستنی میسر و شام، ئەمەش وا دەکات لێکۆڵینەوە لەسەری ببێتە پێویستییەکی زانستی و شارستانی.

ڕەگە کوردییەکانی ئەیوبییەکان :توێژینەوەکە گرنگییەکی تایبەت وەردەگرێت لە ناوچە کوردییەکاندا، چونکە تیشک دەخاتە سەر ڕەچەڵەکە کوردییەکانی بنەماڵەی ئەیوبی لە هۆزی هەزبانی، ئەمەش لایەنێکە شایانی توێژینەوە و بەڵگەنامەکردنی زیاترە.

فرەڕەنگی جوگرافیای دەوڵەتەکە :درێژبوونەوەی دەسەڵاتی ئەیوبییەکان لە میسرەوە بۆ شام و یەمەن و حیجاز بوارێکی فراوان دەڕەخسێنێت بۆ لێکۆڵینەوە لە کارلێکە سیاسی و شارستانییەکان لەم ناوچانەدا.

سێیەم: هۆکارە ڕێبازییەکان:

توانای بەراوردکردن :لێکۆڵینەوە لە زانیارییەکانی ئیبن فوطی دەربارەی ئەیوبییەکان ڕێگە دەدات بە بەراوردکردنیان لەگەڵ ئەوەی لە سەرچاوە مێژووییە هاوچەرخەکانی تردا هاتووە، ئەمەش توێژینەوە مێژووییەکە دەوڵەمەند دەکات.

شیکاری ڕەخنەگرانە :سروشتی زانیارییە پچڕپچڕ و ناتەواوەکان لە کتێبی ئیبن فوطیدا پێویستی بە شیکارییەکی ڕەخنەگرانەی ورد هەیە، ئەمەش ڕەهەندێکی ڕێبازی گرنگ زیاد دەکات بۆ توێژینەوەکە.

تەواوکاری زانیاری :کۆکردنەوەی لێکۆڵینەوە لە خێزان وەک یەکەیەکی کۆمەڵایەتی و دەوڵەت وەک دامەزراوەیەکی سیاسی، تەواوکارییەکی زانیاری بەدەست دەهێنێت لە تێگەیشتن لە پێکهاتەی ئەیوبی.

چوارەم: هۆکارە کەسییەکان:

ئارەزوو بۆ مێژووی ناوچەیی :بەوەی من خەڵکی ناوچەی کوردستانم، ئارەزوویەکی تایبەتم هەیە بۆ لێکۆڵینەوە لە مێژووی کەسایەتییە کوردییەکان کە کاریگەرییان هەبووە لەسەر ڕەوتی مێژووی ئیسلامی.

ویستی پڕکردنەوەی بۆشایی توێژینەوە :تێبینیکردنم بۆ کەمی ئەو توێژینەوانەی کە ڕوانینی مێژوونووسە عێراقییەکان بۆ دەوڵەتی ئەیوبی دەخەنە ڕوو، هاندەرم بوو بۆ هەڵبژاردنی ئەم بابەتە.

پسپۆڕی ئەکادیمی :ئەم بابەتە لەگەڵ پسپۆڕییەکەم لە مێژووی ئیسلامیدا دەگونجێت، و تەواوکەرێکی سروشتییە بۆ خوێندنەکانی پێشووترم لەم بوارەدا.

پێنجەم: ئامانجە چاوەڕوانکراوەکان:

دەرخستنی ڕۆڵی ئیبن فوطی :تیشکخستنە سەر بەشدارییەکانی ئەم مێژوونووسە بەغدادییە گرنگە لە مێژوونووسین بۆ دەوڵەتی ئەیوبی.

بەڵگەنامەکردنی مێژووی ئەیوبی :بەشداریکردن لە دەوڵەمەندکردنی کتێبخانەی مێژوویی بە توێژینەوەیەکی پسپۆڕانە دەربارەی ئەیوبییەکان لە ڕوانگەی سەرچاوەیەکی عێراقی گرنگەوە.

پرسیاری بنەڕەتی توێژینەوەکە:

١- ئیبن فوطی لە کتێبی "مجمع الآداب في معجم الألقاب" چۆن خێزان و دەوڵەتی ئەیوبی پێناسە دەکات و چ زانیارییەک دەربارەی ڕەچەڵەکە کوردییەکان و مێژووی سیاسی و کۆمەڵایەتییان تۆمار دەکات؟

٢- هۆکارەکانی پچڕپچڕ و ناتەواو بوونی زانیارییەکانی ئیبن فوطی دەربارەی ئەیوبییەکان چین، سەرەڕای نزیکی کاتی لە سەردەمەکەیان، و ئەم کەموکوڕییانە چۆن کاریگەرییان لەسەر بەهای سەرچاوەیی کتێبەکەی هەیە؟

1.2: دەوڵەتی ئەیوبی لەپەرتووکی (ابن الفوطی):

بنەماڵەی ئەیوبی وەك زانراوەبنەماڵەیکی کوردی ناوچەی (دوین) لە(ازربینجان)، سەر بەهۆزی (زرزاری)، ئەم بنەماڵەیەپێگەیکی گرینگی کۆمەلایەتی و سیاسی لەناوچەکەدا هەبوو. سەرەرای پێگەبەرزی بنەماڵەی ئەیوبی لەبەشداریان لە، روداوگەلێکی زۆر گرینك لەمێژووی جیهانی ئیسلامی، نوسەر تەنانەت زانیاریەسەرەکیەکانیش ئاماژەپێنەداوە، هەرچەندەنوسەر زۆر نزیك بووەلەسەردەمی مێژووی دەوڵەتی ئەیوبی، شێوازی باسکردنی زانیاریەکانی، سەبارەت بەم دەوڵەتە، بەسەرنج خستنەسەر رۆڵی سیاسی و سەربازی کەسایەتیەکانی نێو دەوڵەتی ئەیوبیە ، لەچەند روداوێکی لاوەکی لەگەڵ کەسایەتی تر باسدەکات، هەندێك جاریش ناوی چەند میرێکی ئەیوبی لەگەڵ یەکتر باسدەکات و ئاماژەبەوەدەکات لەکامەسەرچاوەزانیاریەکان دەست دەکە وێت. هەروەها هەوڵیداوەبگەرێتەوەسەر کۆمەڵی سەرچاوەی نزیکتر لەناوبراو لەدەوڵەتی ئە یوبی. سەرەڕای ئەم کەمتەرخەمییەی ابن الفوطی، لە تۆمارکردنی زانیاری لەسەر دەوڵەتی ئەیوبی، ئەوەی کە لە پەرتووکەکەیدا هاتووە، گرنگیی خۆی هەیە. نووسەر بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ ئاماژە بە هەندێک ڕووداوی لاوەکی دەکات کە کەسایەتییەکانی ئەیوبی تێیدا بەشدار بوون، هەروەها ناوی چەند میرێکی ئەیوبی پێکەوە دەهێنێت و ئاماژە بەوە دەکات کە زانیاریەکانی لە کام سەرچاوە وەرگرتووە. لەگەڵ ئەوەشدا، شێوازی باسکردنی زانیاریەکان

زۆر کورت و پچڕپچڕە، بەجۆرێک کە خوێنەر ناتوانێت وێنەیەکی تەواو لەسەر ڕۆڵی سیاسی و سەربازی ئەم دەوڵەتە لە مێژووی ئیسلامیدا دروست بکات. ئەم کەموکوڕییە وای کردووە کە پەرتووکەکە نەتوانێت ببێتە سەرچاوەیەکی سەرەکی بۆ لێکۆڵینەوە لەسەر دەوڵەتی ئەیوبی، بەڵکو تەنها وەک سەرچاوەیەکی یاریدەدەر بۆ دڵنیابوونەوە لە هەندێک زانیاری بچووک سوودی لێ وەربگیرێت.

١- بنەماڵەی ئەیوبیەکان:

ئەیوبیەکان یەکێکن لەبنەماڵەدیارەکان، نەژادی ئەم بنەماڵەیەلە(شادی) باپیرەی گەورەی ئەیوبیەکان دەست پێدەکات، کەناوبراو دوو کوری بەناوی (شێرکۆ، أیوب) هەبوون، ئەم بنەماڵە یەلەناوچەی (دوین) دەژیان، هەروەکوو ابن الفوطی دەڵێت: (دوين اسم لبلدة شمال آذربيجان في أران قرب تفليس منها ملوك الشام بنو أيوب) (دوين ناوی شارۆچکەیەکە لە باکووری ئازەربایجان لە ناوچەی ئەڕان نزیک تفلیس، کە پاشاکانی شام لە بنەماڵەی ئەیوبی لەوێوە هاتوون) (١٩٩٥، ج٣، ٤٣٤) ئەم بنەماڵەیە، لەبنەرەتدا (رەوادین) کەوا تیرەییکەلەهۆزی (هە زبانی)، ئەمانەش هۆزێکی گەورەی کوردە. لەدواتر ئەم بنەماڵەیەلەناوچەی خۆیان کۆچدەکەن بۆ عێراق و لە(تكريت) نیشتەجێ دەبن، هەروەکوو ابن الفوطی ئاماژەبەوەدەکات لەساڵی (٥٢٦ك/ ١١٣١ز) (نجم الدين أيوب و أسدالدين شيركو) هەردوو برا، لەقەڵای (تكريت) بوون و پارێزگاریان لەقەڵاکەدەکرد، (١٩٩٥، ج١، ٣٧٨)، بنەماڵەی ئەیوبی ماوەیەکی درێژ لە ناوچەی دوین نیشتەجێ بوون، دواتر کۆچیان کرد بۆ شاری تکریت و چەندین ساڵ لەوێ مانەوە. بەڵام لە ساڵی (٥٣٢ک/١١٣٧ز) ڕووداوێکی ناخۆش بووە هۆی دەرکردنیان لە تکریت. ئەم ڕووداوە بریتی بوو لە کوشتنی کەسێکی نزیک لە (مجاهدالدين بهرو[١]) لەلایەن (أسدالدين شيركو)وە، کە بووە هۆی تێکچوونی پەیوەندی نێوان بنەماڵەی (أيوبی و بهروز) (أبو الشامي، ١٩٩٧، ب٢، ل١٧). بۆ پاراستنی گیانیان، ئەیوبییەکان ناچار بوون تکریت بەجێبهێڵن و ڕووبکەنە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی (عمادالدين زنكی (٥٢١-٥٤١ک/١١٢٩-١١٤٦ز)) (ابن فضل الله، ٢٠١٠، ب٢٧، ل٨٨). پەیوەندی بنەماڵەی ئەیوبی و (عمادالدين زنکی) پەیوەندییەکی کۆن و بەهێز بوو کە بۆ ساڵی (٥٢٦ک/١١٣١ز) دەگەڕێتەوە. لەو ساڵەدا ناوبراو، کە ئەتابەکی موسڵ بوو، لە شەڕێکدا لەگەڵ سوپای سەلجووقی لە بەغداد شکستی[٢] هێنا و پەنای بۆ تکریت برد. لەوێ بنەماڵەی ئەیوبی کە بەرپرسیاری پاراستنی شارەکە بوون، پەناگەیەکی ئەمینیان بۆ دابین کرد (ابن خلكان، ١٩٧٠، ب١، ل٢٥٧). ئەم ڕووداوە بووە سەرەتای پەیوەندییەکی پتەو لە نێوان هەردوو بنەماڵەکە، کە دواتر کاریگەرییەکی گەورەی لەسەر مێژووی ناوچەکە هەبوو. (ابن الفوطی، ١٩٩٥، ج٤، ٣٦٢)

[١] مجاهد الدين أبو الحسن بهروز بن عبد الله الأبيض الروميالغياثي: یەکێ بوو لەخزمەتکارەرۆمیەکان، زیاتر لە سی ساڵ دەسەڵاتی لە عێراق بەدەستەوە بووە، فەرماندەییەکەی کاریگەر بوو، لەساڵی (٥٤٠ك/ ١١٤٥ز) لەبغداد کۆچی دوایکردووە. (ابن الفوطی، ١٩٩٥، ج٤، ٣٦٢)

[٢] بۆ زانیاری زیاتر سەبارەت بەم شەرەبگەرێرەوەسەر پەرتووکی، (عمادالدين زنكی: دكتور عمادالدين خليل، ٢٠٠٩، ٤٤)

2- دامەزراندنی دەوڵەتی ئەیوبی:

شایەنی باسە دوای ئەوەی بنەماڵەی ئەیوبی لە موصڵ لە ژێر سایەی زەنگییەکان نیشتەجێ بوون، پەیوەندی دۆستانەیان لەگەڵ (دەوڵەتی زەنگی[3]) بەردەوام بوو، بەتایبەت لەگەڵ (عماد الدين زنكي) و (نجم الدين أيوب) و براکەی (أسدالدين شيركو) دوای مردنی باوکیان لە خزمەتی زەنگییەکاندا مانەوە، ئەمەش پەیوەندی نێوان هەردوو بنەماڵەکەی زیاتر بەهێزکرد. ئەیوبییەکان چەندین پۆستی گرنگی کارگێری و سەربازییان لە دەوڵەتی زەنگیدا پێدرا .شایەنی باسەخاڵی وەرچەرخان لە مێژووی ئەیوبییەکان لە ساڵی (٥٦٤ک/١١٦٨ز) ڕوویدا، کاتێک (نورالدين محمود زنكى)(٥٤١-٥٦٩ک/١١١٨-١١٧٤ز) لەشکرێکی گەورەی بە سەرکردایەتی (أسدالدين شيركۆ) نارد بۆ میصر. ئامانج لەم هێرشە هاوکاریکردنی دەوڵەتی فاتیمی و دەرکردنی خاچپەرستەکان بوو لە میصر. دوای سەرکەوتن لە ئەرکەکەیان، خەڵکی میصر پێشوازییەکی گەرمیان لە شیرکۆ و سوپاکەی کرد (الذهبي، ٢٠٠٦، ب١٥، ل٢٢٤) . شیرکۆ لە ساڵی (٥٦٤ک/١١٦٩ز) بووە سەرۆک وەزیرانی میصر، بەڵام تەنها دوو مانگ لەم پۆستەدا مایەوە و کۆچی دوایی کرد. دوای مردنی برازاکەی (صلاح الدين أيوبى) جێگەی گرتەوە و بووە سەرۆک وەزیران. ئەمە دەستپێکی ڕاستەقینەی دەسەڵاتی بنەماڵەی ئەیوبی بوو لە میصر، کە دواتر بووە بناغەی دامەزراندنی دەوڵەتی ئەیوبی لە ساڵی (٥٦٧ک/١١٧١ز) بە کۆتاییهاتنی خەلافەتی فاتیمی. (ابن الفوطى، ١٩٩٦، ب٦، ل٥٣٩).

٢،٢ سێیەم: بەهێزترین سوڵتانەکانی بنەماڵەی ئەیوبی لەپەرتووکی مجمع الأداب:

١- أسد الدين أبو الحارث شيركوه بن شاذي بن مروان (٥٦٤ك/ ١١٦٨):

(أسدالدين شيركو) مامی (صلاح الدين) ئەیوبی بووە. کەسایەتیکی بەهێز و بەتوانا بووە لەڕووی سەربازی و سیاسی، پێگەیکی تایبەتی لەناو دەوڵەتی زەنکی هەبووە، دەستکەوتی سەربازیی گەورەی لەچوارچێوەیئەم دەوڵەتەبەدەست هێناوە، دواتریش دوای بەشداربونی لە چە سپاندنی دەسەڵاتی (فاطمیەکان) لەمیصر، و دەرکەوتنی (بیزنطی) لەناوچەکە، بوو بەهۆکارێك بۆ سەرەتای دامەزراندنی دەسەڵاتی سیاسی و سەربازی نوێ لەمیصر. بەتایبەتی دوای ئەوەی، دۆخی ناوخۆی میصر لە سەدەی شەشەمی کۆچیدا زۆر ئاڵۆز بوو. ململانێیەکی توند لە نێوان دوو وەزیری فاتیمی (شاو[4]ر) و (ضرغام) دروست بوو بۆ دەستبەسەرداگرتنی پۆستی سەرۆک وەزیران. کاتێک (ضرغام) توانی (شاور) لە پۆستەکەی لابدات، شاور هەڵات بۆ شام

---

[3]دەوڵەتی زەنگی: بەیەکی لەدەوڵەتەکاریگەرەکانی جیهانی ئیسلامی دادەنریت، لەساڵی (٥٢١ك/ ١١٢٧ز) لەلایەن (عماد الدين زنكى) دامەزرا لەموسڵەوەتا شام لەژێر دەستیان دابوو لەگەڵ سەرهە ڵدانی دەوڵەتی ئەیوبی ئەم دەوڵەتەکۆتای پێهات لەساڵی (٥٧٧ك/ ١١٨١ز). بۆ زانیاری زیاتر لەسە ر ئەم دەوڵەتەبروانە(الصلابى، ٢٠٠٧، ٨٠)

[4] شاور بن مجير السعدي: کەسایەتیکی ژیرو بەتوانابووە، لەساڵی (٥٥٨ك/١١٦٢ز)لەمیسر پۆستی وەزیری وەرگرتووە. ناوبراو لەساڵی (٥٦٢ك/١١٦٥ز) داوای لەزەنگیەکان کرد میسر بپارێزن لە هێرشی خاژ پەرستان لەساڵی (٥٦٤ك/ ١١٦٧ز)کۆچی دوایکرد. (الدوادارى، ١٩٧٢، ج٧، ٣٤. ٣٥) (القلقشندى، ١٩٨٠، ج١، ٢٨٧)

و پەنای بۆ (نور الدين زنكى) برد، داوای یارمەتی کرد بۆ گەڕانەوە بۆ دەسەڵات .لە هەمان کاتدا، خاچپەرستەکان کە لە (بيت المقدس) جێگیر بوون، دەستیان کرد بە هەڕەشەکردن لە میصر. (عمورى الأول) پاشای بيت المقدس چەندين جار هێرشی کردە سەر میسر بە مەبەستی داگیرکردنی. خەلیفەی فاتیمی (العاضدالدين الله) (٥٥٥-٥٦٧ک/١١٦٠-١١٧١ز) کە توانای بەرگریکردنی لە بەرامبەر خاچپەرستەکاندا نەبوو، ناچار بوو داوای یارمەتی لە دەوڵەتی زەنگی بکات.(ابن شداد، ٢٠١٥، ٢٨) (نورالدين زنكى) لە ساڵی (٥٥٩ک/١١٦٤ز) یەکەم لەشکرکێشی نارد بە سەرکردایەتی (أسد الدين شيركوه) و لەگەڵیدا برازاکەی (صلاح الدين يوسف بن أيوب) کە تەمەنی نزیکەی ٢٦ ساڵ بوو. توانیان (ضرغام) بکوژن و (شاور) بگەڕێننەوە سەر پۆستەکەی. بەڵام شاور پەیمانەکانی شکاند و لەگەڵ خاچپەرستەکان هاوپەیمان بوو دژی زەنگییەکان، بۆیە شیرکوە ناچار بوو میصر بەجێبهێڵێت.(ذهبى، ٢٠٠٦، ج١٥، ٢٢٤) لە ساڵی (٥٦٢ک/١١٦٦ز) (شیرکوە) بۆ جاری دووەم گەڕایەوە میصر،(ابن اثير، ١٩٩٧، ج٩، ٣٠٦) ئەمجارەش (صلاح الدين) لەگەڵی بوو. لە شەڕی (البابين) نزیک (الجيزة) توانیان خاچپەرستەکان بشکێنن. (صلاح الدين) بەرپرسیاری پاراستنی (الإسكندرية) پێدرا توانی پارێزگاری لەناوچەکەبکات. (أبو الشامة، ١٩٩٧، ب٢، ل١٨) .لە ساڵی (٥٦٤ک/١١٦٨ز) کاتێک خاچپەرستەکان هێرشیان کردە سەر (بلبيس) و کوشتارێکی گەورەیان تێدا ئەنجامدا، خەلیفەی فاطمی و شاور بۆ جاری سێیەم داوای یارمەتییان لە (نورالدين) کرد. (شیرکوە) بە لەشکرێکی گەورەوە گوشتو میصر و توانی خاچپەرستەکان لە ناوچەکەدەربکات. خەڵکی میصر پێشوازییەکی گەرمیان لە سوپای زەنگی کرد و بە ڕزگارکەرانی خۆیان دایاننا. بەڵام لەم هێرشەدا (شيركو) بۆی دەرکەوت، تاوەکوو (شاور) بمێنێت هیچ ڕێگایك نیەبۆ پاراستنی میصر، هەروەها ڕێگری لەخاچ پەرستان بکەن. (ابن العبرى، ١٩٩٢، ج١، ٢١٢) بەڵام شاور کە دەترسا لە دەسەڵاتی (شیرکوە و صلاح الدين)، دەستی کرد بە پیلانگێڕی دژیان. بۆ ئەم مەبەستەش چەندين ڕێگای گرتەبەر، یەکێکیش لە قوربانییەکان (القاضى الرشيد بن الزبير٥) بوو کە بەرپرسی ئیداری (الإسكندرية) بوو.(الاصبهانى، ج٢، ٦٨٢) شاور بە تۆمەتی لایەنگری لە (شیرکوە و صلاح الدين)، لە ساڵی (٥٦٣ک/١١٦٧ز) فەرمانی دا بە خنکاندن و هەڵواسینی بکوژرێت (ابن الفوطى، ١٩٩٥، ج٢، ل٤٦٩).کاتێک پیلانەکانی شاور بۆ کوشتنی (شیرکوە و صلاح الدين) شکستی هێنا، بەفەرمانی خەلیفەی فاطمی لە ساڵی (٥٦٤ک/١١٦٩ز) توانرا شاور بکوژێت.(أبو الشامة، ١٩٩٧، ج٢، ٦٣-٦٤) خەلیفەی فاطمی(العاضد الدين الله) (٥٥٥-٥٦٧ك/ ١١٦٠- ١١٧١ز)، کە لە شاور ڕزگاری بوو، (أسد الدين شيركوه) کرد بە وەزیری خۆی و نازناوی (الملك المنصور)ی پێبەخشی. (شیرکوە* زۆر خۆشەویست بوو لەلایەن خەڵکی میصر، بەڵام تەنها دوو مانگ و پێنج ڕۆژ لەم پۆستەدا مایەوە. لە ساڵی (٥٦٤ک/١١٦٩ز) کۆچی دوایی کرد. دوای مردنی، صلاح الدين کە تەمەنی ٣١ ساڵ بوو، بووە وەزیری میسر و نازناوی (الملك الناصر)ی وەرگرت (ابن الفوطى، ١٩٩٦، ب٦، ل٥٣٩-٥٤٠).

٥ناوی تەواوی أحمد بن علي بن إبراهيم الغساني الأسواني أبي الحسين (٥٦٣ك/ ١١٦٧ز) ڕوخسارێکی ناشرین و پێستێکی ڕەشی هەبوو بەڵان شارازای لەچەندین زانست هەبوو(شاعیر، فقه، مێژوونوس، نوسەر، ئەندازیار، شارەزای پزیشکی و مۆسیقا و فەلەکناسی)بووخاوەنی چەندین بەرهەمی مێژوویە هەروەها چەندین دیوان. (ابن الفوطى، ١٩٩٥، ج١، ٥٥٧)

٢- سوڵتان صلاح الدين (٥٦٩- ٥٨٩ك/ ١١٧٤- ١١٩٣ز):

سوڵتان (الناصر صلاح الدين يوسف بن أيوب) لەساڵی (٥٣٢ك/١١٣٧ز) لە شاری تکریت لە عێراقی ئێستا لەدایک بووە لەدایك بووە، کاتێک سەلاحەدین منداڵ بوو، خێزانەکەی کۆچیان کردە بەعلەبەک لە لوبنان و دواتر بۆ دیمەشق. لەوێ سەلاحەدین لە قوتابخانەی سەربازی خوێندی و فێری زانستەکانی ئایین، ئەدەب، و هونەری جەنگ بوو(ابو الشامه، ١٩٩٧، ج١، ٤٩) لە تەمەنی گەنجێتیدا بەشداری جەنگەکانی کرد لەگەڵ مامی شێرکۆ. کەسایەتییەکی بەتوانا و زیرەک بووە، لە ڕووی سەربازی کەسێکی زۆر شارەزا و بەتوانا بووە، هەر لە منداڵی فێری هونەری سەربازی بووە، فاطمیەکان لە میصر ڕووخاند و دەوڵەتی (ئەیوبی) لە میصر دامەزراند،(ابن الشداد، ١٩٩٤، ج١، ٣١) وەک سوڵتانی میصر و شام مایەوە. سەرکردەیەکی گەورەو خاوەن پلەو پایەکی بەرز بوو، بەردەوام ستایشکراوە، تا ئەمرۆش ناو ناوبانگی (صلاح الدين) بەزیندووی لەرۆژهەڵات و رۆژئاوا دەدرەوشێتەوە. (١٩٩٥، ج٢، ٢٣) سوڵتان (صلاح الدين) بەردەوام شەری خاچ دروشمەکانی دەکرد، (صلاح الدين أيوبی) بەرلەوەی ببێتەخاوەن دەسەڵات لەمیصر، چەندین جا بەمەبەستی شەرکرد دژ بەخاچ پەرستان رووی کردۆتەمیصر، هەروەکوولەسەرەوەئاماژەمان پێداوە. ابن الفوطی هیچ زانیاریکی تر، لەسەر چۆنیەتی بە هێزبوون، زیاد بوونی دەسەڵاتی سوڵتان (صلاح الدين) لەمیصر نادات، ابن الفوطی ئاماژەبەوە دەکات، سەرەرای ئەوەی سوڵتان (سلاح الدين) کەسایەتیکی سیاسی و سەربازی بوو، پەیوەندیی زۆر باشی لەگەڵ کەسایەتیەزانستیەکان هەبووە، ئەمەش یەکی بووەلەو هۆکارانەی، زانایان روولەمیصر بکەن و سەردانی سوڵتان (صلاح الدين) بکەن، یەکی لەو کەسایەتیەزانستیانەی ابن الفوطی ئاماژەی پێدەکات، کەسەردانی سوڵتان (صلاح الدينی) کردووە، (عماد الدين أبو نصر علي) لەساڵی (٥٨٢ك/ ١١٨٦ز) کۆچی دوایکردووە، کەسایەتیکی ژیرو زانا بووە، (زاهید و سۆفیگەری)بووەئاماژەبەوەدەکرێت، کاتێك باوکی نەخۆشدەکەوێت، بەوەتۆمەتبار دە کرێت کەپارەی براکانی خواردووە، بۆیەروو لەشام دەکات و دەچێتەلای سوڵتان (صلاح الدين) زۆر رێزی دەگرێت و گرینگی پێدەدات. (١٩٩٥، ج٢، ١١٦) ابن الفوطی ئاماژەبەوەدەکات: بە هۆی ئەم رێزەی سوڵتان (صلاح الدين) لەزانستخوازانی دەگرت، بەردەوام لەلایەن شاعیران ستایشی ئەم هەڵوێستەی دەکرا هەروەکوو شاعیر (عمادالدين أبو الرضا أحمد بن علي). لە شیعرێکی دورودرێژدا وەسفی سوڵتانی کردووەو، لەهەمانکاتدا بۆی بردوەو پێشکەشی کردووە. (١٩٩٥، ج٢، ٢٣) جگەلەوەی سوڵتان (صلاح الدين) گرینگی زۆری بەزانستەکان دەدا، لەهە مانکاتدا گرینگیکی زۆری بەئاوەدانکاری داوە، هەروەکوو ابن الفوطی ئاماژەبەکەسایەتی (فخر الدين شرکس) دەکات، کەدەستەراستی سوڵتان (صلاح الدين) بووە، لەهەمانکاتدا یەکێکبووە لە شازادە دیارەکانی بنەماڵەی ئەیوبیەکان و یەکێک بووە لە فەرماندەکانی سوپای ئەیوبیەکان لەهە مانکاتدا، ئەو کەسەبوو سەرپەرپشتیاری نوژەنکردنەوەی میسری گرتەئەستۆ. (ابن خلكان, ١٩٠٠, ج١, ٣٨١) کاتێك لەلایەن (شاور) سوتێنرا، هەروەها ئەمە ئەو کەسەیە کە قەیسەری گەورەی لە قاهیرە دروست کرد، و مزگەوتێکی گەورەی دروستکرد، ناوبراو لەساڵی (٦٠٨ك/ ١٢١١ز) لەدیمەشق کۆچی دوایکردووە. (ابن الفوطی، ١٩٩٥، ج٢، ٥٦٩-٥٧٠). شایانی باسە سوڵتان (صلاح الدين) یەکێک لە دیارترین سەرکردە سەربازییەکانی مێژووی ئیسلامە، کە ڕابەرایەتی دەیان شەڕی گەورە و چارەنووسسازی کردووە و دەستکەوتی مەزنی وەک ڕزگارکردنی (البیت المقدس) و شکستپێهێنانی هێزەکانی خاچپەرستان لە (حتیین) بەدەستهێناوە، بەڵام سەرەڕای ئەم گرنگیە مێژووییە، ابن الفوطی تەنها بە چەند دێڕێکی کورت و زانیارییەکی سەرپێیی و ناتەواو ئاماژەی بە ژیان و کارنامەکانی کردووە.

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦/ العدد ٣

٣- سوڵتان القاهر محمد كوری شیرکو أيوب (٥٨١ك/ ١١٨٦ز):

ناوی تەواوی (فتح الدين أبو الفتح أحمد بن شيركوه بن أيوب الشامي) فەرمان ڕەوای شاری (حمص) دەكرد، (ابن الفوطي، ١٩٩٥، ج٣، ٣٢١) هاوسەری (ست الشام كچی نجم الدين الأيوب)ی بوو خوشكی (صلاح الدين)، هەروەها ابن الفوطی ئاماژەبەوەدەكات، سوڵتان (صلاح الدين) لە(فتح الدين) دەترسا بەهۆی ئەوەی بانگەشەی ئەوەی دەكرد، لەسوڵتان (صلاح الدين) زیاتر شایەنی دەسەڵاتە. (ان السلطان صلاح الدين يخافه لأنه كان يدعي أنه أحق بالملك منه وكان السلطان صلاح الدين يبلغه عنه هذا). (١٩٩٥، ج٢، ٤٩٣). هەروەها ابن الفوطی شعرێكی نوسەر (عرقلة الدمشقي) سەبارەت بەسوڵتان (صلاح الدين) و میر (فتح الدين) دێنێت و دەڵێت:

لله شبلا أسد خادر ... ما فيهما جبن ولا شح

ما أقبلا إلا وقال الورى ... قد جاء نصر الله والفتح (العرقلة، ج١، ٣١)

میر (فتح الدين)لەساڵی (٥٨١ك/ ١١٨٦ز) كۆچی دوايكردووە، (ذهبی، ١٩٨٥، ج٢١، ١٤٣) لەدوای مردنی كورەكەی بەنێوی (المجاهد أسد الدين[٦]) لەلایەن سوڵتان (صلاح الدين) لە شوێنی باوكی دادەنری، (أبی الشامة، ١٩٩٧، ج٣، ٢٥٢) هەروەها لەلایان سوڵتان ڕێزێكی زۆری لێدەگیرا، هەروەكو ابن الفوطی ئاماژەبەنامەیكی سوڵتانی ناوبراو لەساڵی (٥٨٢ك/ ١١٨٧ز) دەكات، بۆ (المجاهد أسد) لەنامەكەدا دەڵێت: ((وولدنا الملك المجاهد أسد الدين ناصر الإسلام والمسلمين أبو الحارث شيركوه بن محمد بن شيركوه سيف أمير المؤمنين من محتد الكرم الذي إليه ينتمي ومن نجار السؤدد الذي إلى فخاره يرتمي، وهو شبل الغاب الأسدي الذي يشتد الأزر بمكانه، وواحد البيت العلي الذي يستند كلنا إلى أركانه، والفرع الفارع ذروة السيادة النامية بنموه، والقمر الزاهر في سماء السعادة المتسامية بسموه)) ((پاشای موجاهید و شێری ئایین و پارێزەری ئیسلام و موسوڵمانان، ئەبولحارس شێركۆی كوڕی محەممەد كوڕی شێركۆ، شمشێری ئەمیرولمۆمنین، لە بنەماڵەیەكی بەڕێز و كەرەم لەدایك بووە كە هەموو شانازی پێوە دەكەن، لە دارستانی سەرووەری و گەورەیی ڕووا كە هەموو شانازی بە بەرهەمەكانییەوە دەكەن. ئەو بێژنگی داری شێرە كە پشت بە شوێنەكەی دەبەسترێت، تاكە كەسی ماڵە بەرزەكەیە كە هەمووومان پشت بە ڕوكنەكانی دەبەستین، لقی بەرزی لووتكەی سەرۆكایەتییە كە بە گەشەكردنی ئەو گەشە دەكات، مانگی گەشاوەیە لە ئاسمانی بەختیاری كە بە بەرزی ئەو بەرز دەبێتەوە)) (١٩٩٥، ج٤، ٣٦٦). شایەنی باسەئەم نامەیەبەشێوازی ئەدەبی نوسراوەلە وێنەی شیعر و ستایشكردن پێكهاتووە.

[٦] ناوی تەواوی (المجاهد أسد الدين أبو الحارث شيركوه بن ناصر الدين محمد ابن أسد الدين شيركوه بن شاد) لەساڵی (٥٦٩ك/ ١١٧٣ز) لەقاهیرەلەدایك بووەلەساڵی (٥٨١ك/ ١١٨٦ز) لەلایەن (صلاح الدين)هوەلەدوای وەفاتی باوكی كرا بەوالی شاری (حمص) بۆ ماوەی (٥٦) ساڵ لەوی مایەوەتاوەكوو ساڵی (٦٣٧ك/ ١٢٤٠ز) كۆچی دوایكرد. (ابن الفوطی، ١٩٩٥، ج٤، ٣٦٦) (ابن كثير، ٢٠٠٣، ج١٧، ٤٥٤)

٤- سوڵتان المعز بن صلاح الدين (٥٧٠- ٦٢٤ك/ ١١٧٤- ١٢٢٦ز):

ناوی تەواوی (فتح الدين المعز أبو يعقوب اسحاق بن الناصر صلاح الدين يوسف ابن أيوب) لەساڵی (٥٧٠ك/ ١١٧٤ز) لەدیمەشق لەدایك بووە، ابن الفوطی تەنیا ئاماژەبەناوی دە کات، لەگەڵ ساڵی لەدایك بوونی، هیچ وردەکاریەکی تر لەسەر ئەم میرەباس ناکات. (١٩٩٥، ج٢، ٤٩٥، ج٥، ٣٣١) بەڵام وەکوو لەسەرچاوەکانی تر ئاماژەی بۆ کراوەکەسایەتیکی دیندار بووە. (أبی الشامة، ١٩٩٧، ج٢، ٤٧٥) لەساڵی (٦٢٤ك/ ١٢٢٧ز) لە(حلب) کۆچی دوایکردووە. (الصفدی، ٢٠٠٠، ج٢٨، ١١٣- ١١٤).

٥- تورانشاه بن أيوب بن شاذي، شمس الدولة فخر الدين (٥٧٦ك/ ١١٨٠ز):

میری ناوبراو برا سوڵتان (صلاح الدين)ە، لەدیمەشق گەورەبووە،بەتەمەن لەسوڵتان گە ورەتربووە، شازادە(توران شاە) لەو شازادانەبووە، لەساڵی (٥٦٩ك/ ١١٧٣ز)، بۆ لەناو بردنی ئەو کەسانەی هەڵگەراونەتەوە، چووەتە(یمن). پاشان، سوڵتان (صلاح الدين) وەکوو یاریدەدە ری خۆی دایناوە، دواتر دەگەڕێتەوەمیسر لەساڵی (٥٧٦ك/ ١١٨٠ز) کۆچی دوایدەکات. ابن الفوطی زانیاری لەسەر ئەم شازادەیەبەتەواوی نادات تەنیا ئاماژەبەیەکی لەو میرانەدەکات بە ناوی (أبو عمرو عثمان بن علی الزنجبیلی)[٧] کەوا لەگەڵ شازادە(توران شاە) دابووە،بەرەو (یمن) رۆشتوون، (١٩٩٥، ج٢، ٢٤٨- ٢٤٩) دواتر وەکوو جێگری (توران شاە) لەیمن دەبی تاوەکوو ساڵی (٥٧٧ك/١١٨١ز) دواتر یاخی بوون لە(یمن) رودەدات، ناوبراویش ناتوانی ناوچەکەکۆنترۆڵ بکات، نامەیك بۆسوڵتان (صلاح الدين) دەنێرێت و باسی نا ئارامی ناوچەکەی بۆ دەکات، ئەویش سوپایك بەسەر کردایەتی براکەی (سيف الإسلام ظهير الدين طغتكين بن أيوب(٥٩٢- ٥٩٨ك/ ١١٩٦- ١٢٠٢ز)) (أبن واصل، ١٩٥٧، ج٢، ١٠٥) دەنێرێت و ناوبراویش ناوچەکەکۆنترڵ دەکات، دەست بەسەر هەموو (یمن) دادەگرێت، لەم وڵاتەدەمێنێتەوە تا وەکوو کۆچیدوایدەکات، لەساڵی (٥٩٣ك/١١٩٧ز). (ذهبی، ١٩٨٥، ج٢١، ٣٣٣)

٦- الغالب أبو الفتح ملكشاه بن الناصر يوسف بن أيوب (٥٧٨- ٦٣٥ك/ ١١٨٢- ١٢٣٧ز):

لەساڵی (٥٧٨ك/ ١١٨٢ز) لە(قاهیرە) لەدایك بووە. کوری سوڵتان (صلاح الدين) و برای (المعز)ە،شایەنی باسەپەیوەندی نێوان دەوڵەتی ئەیوبی و خیلافەتی عەباسی پەیوەندییەکی ئاڵۆز بوو؛ لە لایەک ئەیوبییەکان خۆیان بە پارێزەری خیلافەت دەزانی و ناوی خەلیفەی عەباسی لە خوتبەکاندا دەهێنرا، لە لایەکی تریشەوە دەسەڵاتی ڕاستەقینە لە دەستی سوڵتانە ئەیوبییەکاندا بوو. بۆ بەهێزکردنی ئەم پەیوەندییە، هاوسەرگیری سیاسی ڕۆڵی گرنگی دەگێڕا ابن الفوطی ئاماژەبەوەدەکات، ناوبراو دەبێتەباپیری (شمس الضحى شاه لبنى بنت عبد الخالق بن ملكشاه بن يوسف بن أيوب) هاوسەری کۆتا خەلیفەی عەباسی بوو، (أحمد بن المستعصم بالله) ابن الفوطی ئاماژە بەوە دەکاتکەوا لەلایەن مغولەکان کوژراوە، ئەم

---

[٧] ناوی تەواوی (عز الدين عثمان بن عبد الله ناسراو بەابن الزنجبيلي المصري الأمير) شازادەیەکی گەورە بووە کە لە میسرەوە لەگەڵ (توران شا بن ئەیوب) هاتووە بۆ (یمن)، وە کاتێک ئەلموعزەم لە یەمەنەوە گەڕایەوە بۆ میسر لە مانگی ڕەجەب لە ساڵی (٥٧١ك/ ١١٧٥ز)وەکووجێگرەکانی لە یەمەن دانا. (ابن واصل، ١٩٥٧، ج٢، ١٠٣)

هاوسەرگیرییە نیشانەی پەیوەندی قووڵی نێوان دوو دەسەڵاتەکە بوو، هەرچەندە خیلافەتی عەباسی لەو سەردەمەدا لاواز ببوو و تەنها دەسەڵاتێکی ڕەمزی هەبوو (١٩٩٥، ج٢، ٤٠٥)، دوای هێرشی مغولەکان و کوژرانی خەلیفەی عەباسی، خاتووەن (شمس الضحى) لەلایەن (عطا ملك الجويني) والی بغداد (٦٥٦- ٦٨١ك/ ١٢٥٨- ١٢٨٢ز) و هەروەها دامەزرێنەری قوتابخانەی (العصمية) لەدەرەوەی بغداد. رزگاردەکریت و هاوسەرگیری لەگەل دەکات تاوەکوو ساڵی (٦٧٨ك/١٢٧٩ز) لەژیان دەمێنێتەوە. (أبو الشامة ، ١٩٩٧، ج٢، ٤٧٧)

7- مەلیك المظفر تقی الدين (٥٨٢-٥٨٧ك/ ١١٨٦-١١٩١ك):

ناوی تەواوی (المظفر تقي الدين أبو المناقب عمر بن شاهنشاه بن أيوب) دەبێتەبرازای سوڵتان (صلاح الدين)، بەپێی سەرچاوەکان لەساڵی (٥٣٤ك/ ١١٣٩ز) لەدایك بووە، کەسایە تیکی بوێرو ئازاو بەخشندەبووە، رێزی زانایانی دەگرت، لەگەڵ هەژاران بەخشندەو میهرەبان بووە. (ابن الفوطی، ١٩٩٥، ج٥، ٢٨٦) رۆڵی گەروەی بینویەلەرووبەرووبونەوەی خاچ پە رستان، لەساڵی (٥٨٢ك/ ١١٨٦ز) لەلایەن سوڵتان (صلاح الدين) دەکرێت، بەدەسەڵاتداری (حماة [٨])، میری ناوبراو ماوەیك لەمیصر دەسەڵاتدار بووە، بەتایبەتی ئەو کاتانەی سوڵتان (صلاح الدين) لەمیصر دەردەچوو ، (ملك مظفر) دەبوەشوێنگرەوەی، لەکاتی نەبوونی سوڵتان (صلاح الدين). میری ناوبراو دوای (٣٠) ساڵ لەفەرمان رەوای شاری (حماة)، لەکاتی گە شتنی ناوبراو بۆ (خلاط، ميافارقين) لەناکاو نەخۆشدەکەوێت و لەرێگا گیان لەدەست دەدات لە ساڵی (٥٨٧ك/ ١١٩١ز) بۆیەتەرمەکەیان بۆ (حماة) دەگەرێنەوە. (ابن خلكان، ١٩٠٠،ج٣، ٤٥٦) (شريف، ٢٠١٦، ١٢١-١٢٢)

٨- المنصور ناصرالدين بن شاهنشاه (٦١٧- ٦٢٦ك/ ١٢٢٠- ١٢٢٩ز):

یەکێکی تر لەو سوڵتانانەی ئەیوبی کە ابن الفوطی ئاماژەی پێدەکات، سوڵتان (المنصور ناصر الدين محمد بن الملك المظفر تقي الدين عمر بن شاهنشاه((٦١٧- ٦٨٣ك/ ١٢٢٠- ١٢٨٥ز) دەسەڵاتداری (حماة) بووە. (ابن خلكان، ١٩٠٠، ج٢، ٤٥٢) ناوبراو دەبێتە کوڕەبرای سوڵتان (صلاح الدين)، چونکە باوکی (الملك المظفر تقي الدين عمر) برازای صلاح الدين بووە. لە دوای مردنی باوکی لە ساڵی (٦٣٠ك/١٢٣٢ز) کاتێک تەمەنی تەنها ١٣ ساڵ بووە، دەبێتە دەسەڵاتداری (حماة). سەرەرای تەمەنی کەم، بەهۆی ئەوەی سوڵتانێکی دادپەروەر و بەخشندە و ئازابووە، خەڵکی (حماة) لە نێو دەسەڵاتەکەیدا ژیانێکی ئارام و خۆشیان هەبووە. لە سەردەمی دەسەڵاتدارێتیدا، شارەکە بووە ناوەندێکی گرنگی زانست و ئەدەب، چەندین زانا و شاعیری ناوداری لێ کۆبوونەتەوە. ئەم سەقامگیرییە سیاسی و کولتوورییە وای کرد بتوانێت بۆ ماوەی چل و سێ ساڵ بە سەرکەوتوویی حوکمڕانی بکات، لە ساڵی (٦٣٠ك/ ١٢٣٢ز) تاوەکو مردنی لە ساڵی (٦٨٣ك/١٢٨٥ز). (ابن الفوطی، ١٩٩٥، ج٥، ٥٤٦-٥٤٧)

٩- سوڵتان المنصور (٥٩٥- ٦٢٠ك/ ١١٩٠- ١٢٢٣ز):

---

[٨] حماة: یەکێکەلەشارەبەناوبانگ و گەورەکان، لەنزیك (حلب) هەروەها لەتەوراتیش ناوی هاتووە. (الحموی، ١٩٩٥، ج٢، ٣٠٠) (ابن الوردي, ٢٠٠٨, ١٠٨)

سێیەمین سوڵتانی دەوڵەتی ئەیوبیە،ناوی تەواوی (محمد بن عثمان بن يوسف بن أيوب، الملك المنصور، ناصر الدين ابن الملك العزيز عماد الدين) (ابن الفوطی، ١٩٩٥، ج٥، ٥٤٦) لەدوای مردنی باوکی دەبێتەدەسەڵاتداری میصر، بەڵام بەهۆی ئەوەی تەمەنی نۆسالٌ بوو، نە یتوانی دەست بەدەسەڵاتەکەی بگری، ماوەی چەند مانگێك لەدەسەڵات مایەوە، دواتر مامی سوڵتان (الملك العادل أيوبی ٥٨٢- ٥٩٦ك/١٢٠٠- ١٢١٨ز)) دەست بەسەر میسر دادەگرێت، سوڵتان (المنصور) لەگەڵ خوشك و براكانی دەنێرێت بۆ شاری (الروها) تا کۆچی دوایکرد لە وی مایەوە. (اللزرکلی، ٢٠٠٢، ج٦، ٢٦١)

١٠- مەلیك غازی بن عادل أيوبی (٦١٧- ٦٤٥ك/ ١٢٤٧- ١٢٢٠ز):

یەکێکەلەسوڵتانەکانی بنەماڵەی أيوبی، ناوی تەواوی (المظفر شهاب الدين غازي ابن الملك العادل محمد ابن الأمير نجم الدين أيوب) نازناوی (شهاب الدين)بووە، (ابن الفوطی، ١٩٩٥، ج٥، ٢٨٧) فەرمان ڕەوای (میافارقین وخلاط والرها وإربل) بووە. (الذهبی، ١٩٨٥، ج٢٢، ١٣٤) پەیوەندی لەگەڵ بنەماڵەکەزۆر باشبووە، پێچەوانەی ئەوانەی پێشخۆی کەلەسەر دەسەڵات شەری یەکتریان دەکرد، بەتایبەتی لەگەڵ براکانی بەشداری دەکرد لەهەڵمەتەکانیان بۆ فراوانکردنی خاك و دەسەڵاتی أيوبیەکان، (السرجانی، ٢٠٠٩، ٥٠٦- ٥٠٧) هەروەکوو لەساڵی (٦٢٧ك/ ١٢٣٠ز) بەشداری کرد، لەهەڵماتی سەربازی دژ بە(جلاالدين منکبرتی) (٦١٧- ٦٢٨ك/ ١٢٢٠- ١٢٣٩ز) مەلیك (مظفر شهاب الدين) هێزەکانی خۆی کۆکردەوە بۆ ئەوەی بچێتە ناو سوپایەکی یەکگرتووی هێزەکانی ئەیوبی، لە ئەنجامدا سوپای (خوارزمیەکانیان[٩]) تێکشکاند. لەچەندین هەڵمەتیتر لەگەڵ براکانی بەشداری کردووە، وەکوو هەڵمەتی ساڵی (٦٢٩ك/ ١٢٣٢ز) بەرەو دیاربكر. هەروەها یەکێکیتر لەو ڕوداوانەی لەسەردەمی ئەم میرەمە ترسی مغۆلەکان بوو، بەتایبەتی لەساڵی (٦٣٨ك/ ١٢٤١ز)نێردراوی مغۆلەکان گەشتەلای ئە وان و داوای لێکرد ملکەچیبن، میری ناوبرا بە جۆرێک توانی بەرتیلیان پێ بدات یان ڕازییان بکات کە بگەڕێنەوە. دوای ماوەیك سوڵتان (مظفر شهاب الدين) لەساڵی (٦٤٥ك/١٢٤٧ز) کۆچیدوایکر. (ابن العماد، ١٩٨٦، ج٧، ٤٠٢)

١١- المظفر أبو الفتح محمود بن أيوب(٦٤٢ك/ ١٢٤٤ز)

یەکێ بوو لەشازادەبوێرو ئازاکانی بنەماڵەی ئەیوبی، ناوی تەواوی (المظفر أبو الفتح محمود بن محمد بن عمر بن شاهنشاه بن أيوب) لەساڵی (٦٢٦ك/ ١٢٢٩ز) بوبەفەرمانڕەوای شاری (حماة)، (ابن الفوطی، ١٩٩٥، ج٥، ٢٩٨) شایەنی باسەپەیوەندی لەگەڵ مەلیك (صالح أيوبی) (٦٣٧-٦٤٧ك/ ١٢٣٩-١٢٤٩ز) زۆر باش بووە، تەنانەت هاوسەرگیری لەگەڵ خوشکی ناوبراو ئەنجامداوە، (الذهبی، ١٩٨٥، ج٢٣، ٢١٠) جێگاس سەرنجەدوای مردنیشی مەلیك (صالح) بۆماوەی سی ڕۆژ ماتەمینی بۆ گێرا،دوای خۆی، هاوسەرەکەی کاروبارەکانی وڵاتی گرتەدەست. (الزرکلی، ٢٠٠٢، ج٧، ١٨٢)

---

[٩]خوارزمیەکان: خوارزمیەکان دەوڵەتێکی تورکی ئیسلامی بوو، کەلەنێوان ساڵانی (٤٧٠. ٦٢٨ك/ ١٠٧٧. ١٢٣١ز) حوکمرانیان کردووە،دامەزرێنەری سەرەکب بۆ (أنوشتكين(٤٧٠ك/ ١٠٧٧ز)) دەگە ڕێتەوەناوەندی دەسەڵاتیان هەرێمی خوارزم بووە. (ابن الأثير،

١٢- سوڵتان الأشرف موسى الأيوبى (٥٩٨- ٦٣٥ك/١٢٠١- ١٢٣٧ز)

ناوى تەواوى (مظفر الدين الأشرف شاه أرمن أبو الفتح موسى بن العادل محمد بن نجم الدين أيوب) لەساڵى (٥٧٨ك/ ١١٨٢ز) لەدايك بووە،(ابن خلكان) ئاماژەبوەدەكات سوڵتانيكى باڵاى بەرزبووە، بە فەزيلەت و رەوشت باشى وەسف دەكرا، رێزى لەزانست و زانايان دە گرت. زياتر لە سەد شاعيرەوە ستايش كردووە، بەهۆى بەخشندەيو ميهرەبانيەكەى. (١٩٠٠، ج٥، ٣٣٠)

شايەنى باسەمەليك (الاشرف) لەتەمەنى لاويەتى، لەلايەن باوكى بەرپرسياريەتى پێدراوە.كراوەبەفەرمانرەواى ناوچەى (الرها، حران) دواى ماوەييك لەفەرمانرەواى توانى ناوچەكانى ژێر دەسەڵاتى فراوان بكات، چەندين شارو ناوچەى تر بخاتەژێر دەسەڵاتى، خۆى بەتايبەتى دەستى گرت بەسەر (خلاط، ميافارقين، الرقة) هەروەها لەساڵى (٦٢٩ك/ ١٢٣١ز) چووەناو (أمد) و ئەويش خستەژێر دەسەڵاتى، شايەنى باسەبەردەوام لەلايەن مێژوونوسان سە رنج خراوەتەسەر. ئەم سوڵتانە هەميشەبەبەخشندەيو ميهرەبانى ناسراوە، ئاماژەبەوەكراوەسەرە رانى فراوانى دەسەڵاتى و بوونى ئەم هەموو ناوچەيەلەژێردەسەڵاتى بەڵام هيچ پارەييك لەخە زێنەكەى دا نەبووە. (ابن خلكان، ١٩٠٠، ج٥، ٣٣٢) لەكۆتاييدا ئەم سوڵتانەى ئەيوبيە، بەهۆى نەخۆشيكى قورس كەلەناكاو توشى دەبێت لەساڵى (٦٣٥ك/ ١٢٣٧ز) لەديمەشق كۆچى دوايدە كات، هەر لەوێش بەخاك دەسپێردرێت. (ابن تغربردى، ج٦، ٢٩٩) شايەنى باسە، ابن الفوطى هيچ زانياريك وا نادات لەسەر ئەم سوڵتانەئاماژەبەلەدايك بوونى دەكات نەساڵى فەرمان رە واى نەدەسەڵات و هێزى، تەنيا ئاماژەبەناوى دەكات و چەند زانياركى كەم و پچرپچر. (١٩٩٥، ج٥، ٣٠٢)

١٣- المعزأبو الفداء بن سيف الاسلام طغتكين (٥٩٢- ٥٩٨ك/ ١١٩٦- ١٢٠٢ز):

ناوى تەواوى (المعز إسمعيل بن سيف الإسلام طغتكين بن أيوب) كورى (يسف الاسلام أبو الفواريس طغتكين (٥٧٧- ٥٩٣ك/ ١١٨١- ١١٩٦ز)) براى (صلاح الدين) بوو. دەسەڵاتدارى (يمن) بوو لەدواى باوكى دەسەڵاتى گرتەدەست،(ابن واصل، ١٩٥٧، ج٢، ١٠٥) بەڵام ميرى ناوبراو لەلايەن خەڵكەوەخۆشەويست نەبوو، بەهۆى كۆمەڵێك كردەوەكەئەنجامى دەدان، ئەم كردەوانەدژ بەئاينى ئيسلام و بنەماو ياساى دەوڵەتى ئەيوبى بوو، ابن الفوطى ئاماژەبەوەدەكات، ئەم شازادەيەبانگەشەىبۆ خلافەت دەكرد و دەيوت، بنەچەى دەگەرێتەوەبۆ بنەماڵەى (قورە يشى)و دەوڵەتى (الاموى(٤١-١٣٢ك/ ٦٦١-٧٥٠ز) (١٩٩٥، ج٥، ٣٣١) هەروەها (ذهبى) لە پەرتووكى (<u>سير أعلام النبلاء</u>) ئاماژەبەوەدەكات ناوبراو رەچەڵەكى خۆى دەگەراندەوەسەر بنە ماڵەى (الاموى) (١٩٨٥، ج٢١، ٣٣٣) لەهەمان كاتدا، ناوبراو هەڵسا بەراگرتنى وتار بەناوى عەباسيەكان، رۆژانى هەينى خۆى وتارى دەخوێندو بانگەشەى بۆ خلافەتى خۆى دە كرد،(جلبى، ٢٠١٠، ج١، ٣١٧) بەشێوەيەك سنورى بانگەشەكەى دەرچووبوو لەئاينى ئيسلام، سەرەراى ئەوەى پياوێك بوو هەميشەسەر خۆش و زۆرداربووە، تەنانەت هەڵسوكەوتى لەگەڵ ميرو كاربەدەستەكانى خراپ بووە، بۆيەبەشيكى زۆر لەمەملوكەكانى باوكى هاورابوون لەسەر شەركردن لەگەڵى و لێى ياخى بوون، بۆيەلەساڵى (٥٩٨ك/ ١٢٠٢ز) كوژرا. (ابن تغربردى، ج٥، ٢٤٩) (للزركلى، ٢٠٠٢، ج١، ٣١٦)

١٤- سوڵتانى الكامل ناصر الدين أبو المعالى (٥٧٦- ٦٣٥ك/ ١٢١٨- ١٢٣٨ز):

سوڵتان (الكامیل ناصرالدین أبو المعالی محمد) (٥٧٦-٦٣٥ک/١١٨٠-١٢٣٨ز) پێنجەمین سوڵتانی دەوڵەتی ئەیوبی بوو. لە ساڵی (٦١٥ک/١٢١٨ز) لەلایەن باوکیەوە بە والی میصر دانرا. بەهۆی لێهاتوویی و شێوازی فەرمانڕەوایی، لە ماوەی حوکمڕانیدا توانی ناوچەیەکی زۆر لە (میصر و شام) بخاتە ژێر دەسەڵاتی خۆی. هەروەکوو ابن الفوطی ئاماژەی بۆ دەکات لە ساڵی (٦٢٦ک/١٢٢٩ز)، چەند ساڵێک بەر لە مردنی، هێرشی کردە سەر دیمەشق و توانی دەست بەسەر ناوچەکەدا بگرێت.(١٩٩٥، ج٤، ٥٥) هەروەها سوڵتانی ناوبراو ناوبانگێکی زۆری هەبوو، لە شەڕی دژبە خاچ دروشمەکان. سوڵتان (الکامیل) یەکێک بوو لەو سوڵتانانەی لە ڕووی دیپلۆماسیەوە کەسێکی وریا و بەتوانا بوو، ئەمەش لەو پەیوەندییە دۆستانەیەی لەگەڵ ئیمپراتۆر (فرێدریک دووەم) (٦١٧-٦٤٨ک/١٢٢٠-١٢٥٠ز) بەدەر دەکەوێت. (ابن واصل، ١٩٥٧، ج٤، ٢٣٤) جێگای سەرنجە ئاڵوگۆڕی دیاری و نامە لە نێوانیاندا بوونی هەبووە.(المقریزي, ١٩٩٧، ج١، ٣٦٥) ئەم پەیوەندیەش لەو کاتەوەدەستی پێکرد کە(فرێدریک) نەزری کرد بچێتە جەنگی. لەساڵی (٦٢٣ك/ ١٢٢٦ز) لەو کاتەشدا سوڵتان (الکامیل) لە ململانێیەکی ناوخۆیی سەختدا بوو لەگەڵ براکەی (المعظم عیسای) لە دیمەشق، بۆیە نێردەی نارد بۆ لای (فرێدریک) و داوای لێکرد بێتە (عەکا) و پێشنیاری کرد زۆربەی خاکی پیرۆز بداتەوە بە کۆنترۆڵی مەسیحی لە بەرامبەر یارمەتی سەربازی دژی براکەی. شایەنی باسەپاشا (فردریك) ساڵی (٦٢٥ك/ ١٢٢٨ز) بەرەو ڕۆژهەڵات بەڕێکەوت. دەستبەجێ نێردەیەکی نارد. بەڵام لەم ماوەیەدا (المعظم عیسا) لەساڵی (٦٢٤ك/ ١٢٢٧ز) کۆچیدوایکردبوو، واتە پێویستی بە هاتنی (فرێدریک) نەمابوو، بەڵام شایەنی باسەهەردوولا ڕێگای ئاشتیان پێباشتر بوو، لەوەی شەر لەگەڵ یەکتری بکەن. بۆیەلەساڵی (٦٢٦ك/ ١٢٢٩ز) ڕێکەوتن نامەی (یافا) لەنێوانیان بەسترا. (ابن الأثیر، ١٩٩٧، ج١٠، ٤٣٤) بەپێی ڕێککەوتنەکە، ئاشتی بۆ ماوەی ١٠ ساڵ ڕاگەیەندرا، خاچپەرستەکان (البیت المقدس، البیت الحم، ناصره، سیدا)، وەردەگرن، (قودس) وەک خۆی دەمێنێتەوە و شووراکەی نوێ ناکرێتەوە، حەرەمی مزگەوتی لە دەستی موسڵمانان دەمێنێتەوە، موسڵمانان دەتوانن بۆ زیارەت بچن و مەسیحییەکان تەنیا بۆ سەردان. شایەنی باسەمەلیك (الکامل) دوای ئەم ڕێکەوتن نامەیەلەلایەن موسڵمانانەوەڕەخنەی زۆری لێگیرا، موسڵمانان نارازی بوون بەرامبەر بەم ڕێکەوتن نامەیە. (ابن الجوزی، ٢٠١٣، ج٢٢، ٢٩٦) جێگای سەرنجەسوڵتان الکامیل موسڵمانێکی ڕاستەقینە بوو، ڕێزی لە سوننەت و خەڵکەکەی دەگرت، زۆر حەزی لە دانیشتن بوو لەگەڵ زانایان. دادپەروەر و بەخشندە و فەزیلەتدار بوو. ماوەی بیست ساڵ دەسەڵاتدار بوو و لە ساڵی (٦٣٥ک/١٢٣٨ز) کۆچی دوایی کرد. (الزرکلی، ٢٠٠٢، ج١، ٦٢)

١٥- الملك الأمجد مجد الدين أبو المظفر بهرام شا (٦٢٨ك/ ١٢٣١):

ناوی تەواوی (الأمجد مجدالدین أبو المظفر بهرام شاه ابن فروخشاه ابن الملك شاهنشاه بن أیوب) خاوەنی (بعلبگ[١٠]) ماوەی حوکمرانی پەنجا ساڵ بووە، شازادەیەکی بەناوبانگ و

---

[١٠] **بەعلەبەک** شارێکی مێژوویی لوبنانە، دەکەوێتە دۆڵی بەقاع لە خۆرهەڵاتی ڕووباری لەیتانی، ٩٠ کیلۆمەتر لە باکووری بەیروتی پایتەخت. ناوەندێکی گرنگ بووە، بەتایبەت لە سەردەمی ئەیوبییەکاندا کاتێک **مەلیک ئەمجەد بەهرام شاه** (کۆچی دوایی ٦٢٨ک) بۆ ماوەی نزیکەی ٥٠ ساڵ حوکمی کردووە. (الیونینی، ١٩٩٢، ج٣، ١١) (الوف، ١٩٠٨، ج٢، ٥)

ديار بووه، (ابن الفوطى، ١٩٩٥،ج٢، ٤٥٥) شارەزایەکی باشی هەبوو لەنوسینی شیعردا، هە روەها ابن الفوطى ئاماژەبەناوی کورەکەی دەکات، کە(معین الدین أبو المظفر شاهنشا بن الامجد مجدالدین)بەڵام هیچ زانیاریکی تر سەبارەت بەم میرەباس ناکات، تەنیا ئاماژەبەناوەکەی دەکات. (١٩٩٥، ج٥، ٣٨٢) شایەنی باسە(ملك الامجد) لەلایەن یەکی لەکۆیلەکان دەکوژرێت، لەساڵی (٦٢٨ك/ ١٨٩٩ز) (الصفدى، ٢٠٠٠، ج١٠، ١٩٠)

١٦- أبو المظفر بهرامشاه(٦٤٣ك/ ١٢٤٥ز)):

یەکێکیتر لەو میرانەی ابن الفوطى ئاماژەی پێدەکات، کەدەسەڵاتداری (بعلبگ) بووە.(أبو المظفر بهرامشاه) (٦٤٣ك/ ١٢٤٥ز) ناوی تەواوی (بهرام شاه بن شاهنشاه بن عمر بن شاهنشاه بن أیوب) ئاماژەبەوەدەکات. کەسایەتیکی نەرمونیانی هە بووە، سەردانی بغداد کردووەوەکوو میوان ماوەیەك لەبغداد ماوەتەوە، لەلایەن خەلیفەی عە باسی (المستنصر بالله)(٥٨٨- ٦٤٠ك/ ١١٩٢- ١٢٤٢ز) (١٩٩٥، ج٥، ٣٦٩) ڕێزێکی زۆری لێگیراوەچەندین دیاری پێشکەش کراوە، لەساڵی (٦٤٣ك/١٢٤٥ز) هەر لەم شارە کۆچی وایکردووە. (الصفدى، ٢٠٠٠، ج١٠، ١٩٢)

١٧- الملك الكامل أيوبى (٦١٤- ٦٣٥ك/ ١٢١٨- ١٢٣٨ز):

ناوی تەواوی (الملك الكامل أبو المعالي وأبو المظفر محمد بن الملك العادل أبي بكر بن أيوب) لەساڵی (٥٧٦ك/ ١١٨١ز) لەدایك بووە، دەسەڵاتی بەسەر ناوچەکانی (میصر، شام، میافارقین، ئامید، خەلات، حیجاز، یەمەن...هتد) دا هەبووە، سوڵتانێکی بەتواناو بەناوبانگ بووە ، ماوەی (چل) ساڵ حوکمرانی میصری کردووە، (الذهبی، ١٩٨٥، ج١٠، ١٨٩) دوای باوکی دەسەڵاتی وەرگرتووە، شایەنی باسەابن الفوطى ئاماژەبەچەند رووداوێك دەکات، لەماوەی دەسە ڵاتی سوڵتانی ناوبراو روویانداوەلەوانە، هەڵگەرانەوەی (عمادالدين أحمد بن المشطوب[١١]) لە ساڵی (٦١٥ك/ ١٢١٩ز) ئەوکاتەی سوڵتان (العادل سيف الدين أبو بكر محمد بن أيوب) کۆچی دوایدەکات، خاچ پەرستان هێرشدەکەنەسەر ناوچەی (عکا[١٢])، دواتر دەچنە(دمیاط[١٣]). بۆماوە

[١١]ناوی تەواوی (أبو العباس أحمد ابن الأمير سيف الدين أبي الحسن علي بن أحمدبن أبي الهيجاء ابن عبد الله بن أبي الخليل ابن مرزبان الهكاري) ناسراوەبە(ابن المشطوب) لەساڵی (٥٧٥ك/ ١١٨٠ز) لەدایك بووە، یەکی بوو لەشازادەدیارەکانی شام دەسەڵاتدارانی دەوڵەتی (أیوبی) زۆر ریزیان لێدەگرت، کەسێکی ژیرو بەخشندەو ئازابوو، لەساڵی(٦١٩ك/١٢٢٣ز)کۆچی دوایکردووە. (ابن خلكان، ١٩٧٩، ج١، ١٨٠)

[١٢]عکا: شارێکی کەناری فەلەستینە لە کەناری دەریای ناوەڕاست، لە باکووری حەیفا، لەساڵی (٥٨٣ك/ ١١٨٧ز) سەلاحەدینی ئەیوبی دوای سەرکەوتنی لە شەڕی حەتین بێ شەڕ گرتی لەگەڵ بەیروت و سەیدا، (الحموى، ١٩٩٥، ج٣، ٣٥٣)

ی چوار مانگ سوڵتان (الكامل بن أيوب) شەری خاچپەرستەکانی دەکرد، لەوکاتەدا (ابن المشطوب) بڕیاردەدات،لەسوڵتان (الكامل بن أيوب) یاخی بێت و لەدەسەڵات دوریبخاتەوە میر (الملك الفائز سابق الدين إبراهيم بن الملك العادل (٥٣٨- ٦١٥ك/ ١١٤٤- ١٢١٩ز) بیكات بەدە سەڵاتدار، (١٩٩٥، ج٢، ٤٩٠) بەڵام كارەكەسەری نەگرت، لەمیصر دورخراییەوە، پاشان لە ساڵی (٦١٧ك/ ١٢٢٠ز) دەستگیردەكرێت، (١٩٩٥، ج٢، ٢٤- ٢٥) هەروەها ئاماژەبەڕوداوە كانی ساڵی (٦٣٠ك/١٢٣٣ز) دەكات، ئەوكاتەی توانی دەست بەسەر دیمشق دابگرێت، كەوا لەژێر دەسەڵاتی برازاكەی (الناصر بن المعظم (٦٢٦- ٦٤٦ك/ ١٢٢٩- ١٢٤٨ز) دابووە، (ابن اثير، ١٩٩٧، ج١٠، ٤٣٤) (١٩٩٥، ج٤، ٥٥)

١٨- الفائز أبو نصر وأبو اسحاق ابراهيم بن العادل(٦٧١ك/ ١٢٣٧ز):

ناوی تەواوی (عمر بن إبراهيم بن محمد بن أيوب الملك المغيث فتح الدين أبو الفتح ابن الملك الفائز سابق الدين) كوری مەلیك (العادل) كەسایەتیەكی میهرەبان و سوارچاك و بەخشندە بووە. (الصفدی، ٢٠٠٠، ج٢٢، ٢٥٤) ابن الفوطی ئاماژەبەوەدەكات، لەتەمەنی شەست و شەش ساڵی لەساڵی (٦٧١ك/ ١٢٣٧ز) كۆچی دوایكردووە.(١٩٩٥، ج٢، ٥٠٠)

١٩- المسعود أبو المظفر يوسف بن الكامل (٦١١- ٦٢٦ك/ ١٢١٥- ١٢٢٩ز):

ناوی تەواوی (المسعود أبو المظفر يوسف بن الكامل محمد بن العادل محمد بن أيوب) ناسراوەبە (باقسيس)) لەساڵی (٥٩٧ك/ ١٢٠١ز) لەدایك بووە، (ذهبی) ئاماژەبەوەدەكات سەرە تای دەسەڵات وەرگرتنی لە(یمن) بۆ ساڵی (٦١٢ك/ ١٢١٦ز) دەگەڕێتەوە، لەو ساڵەدا لەگەڵ هەزارسوارو سوپایكی بەهێز بەرەو (یمن) ڕۆیشتن دەستی بەسەر ناوچەكەداگرت، (١٩٨٥، ج٢٢، ٣٣٢) ابن الفوطی لەپەرتووكەكەی خۆی ئاماژەبەوەدەكات (مەلیك مەسعوود) میرێكی ستەمكاربووە، مەمەڵەكردنی لەگەڵ خەڵك و تەنانەت لەگەڵ سەربازەكانی خرشی مامەڵەیكی خراپ بووە. (١٩٩٥، ج٥، ٢٢٦) میری ناوبراو بۆ ماوەی شازدەساڵ دەسەڵاتداربووە، لەساڵی (٦٢٦ك/ ١٢٢٩ز) لەشاری (مككه) كۆچی دوایكردوو. (المكی، ١٩٩٨، ج١، ١٢٠)

٢٠- عمر بن الملك العادل (٦٠٦- ٦٧١ك/ ١٢٠٩- ١٢٧٢ز):

ناوی تەواوی (المغيث فتح الدين أبو الفضل إبراهيم بن العادل محمد ابن أيوب) لەساڵی (٦٠٦ك/ ١٢٠٩ز) لەشاری (قاهیره) لەدایك بووە، ابن الفوطی ئاماژەبەوەدەكات ناوبراو شارەزا بووە لە ئەسپسواری و ئەدەب و نووسین. (ابن الفوطی، ١٩٩٥، ٤٢٥) ناوبراو بەردە وام حەزی بەزیاد بوونی دەسەڵات كردووە، هەرچەندەفەرمان ڕەوای ناوچەی (الكرك ، الشوبك) بووە، بەڵام حەزی زیاتر لەحوكمرانی (مصر، شام) هەبوو، ئەمەش بوەهۆی ئەوەی، لەلایەن (المعظم تورانشاه) (٥٧٧- ٦٤٨ك/ ١١٨١- ١٢٥٠ز)، دەستگیربكرێت، ناوبراو لەقە ڵای (الشوبك) زیندانی كرا، دوای كوژرانی سوڵتان (المعظم) (الملك المغيث) لەلایەن دەسە ڵاتداری (الشوبك) لەزیندان ئازاد دەكرێت، دواتر خەڵك كردیان بەسەرداری خۆیان و بەیعە

---

[١٣] دمیاط: شارێكی میسرە لە دەمی ڕووباری نیل لەسەر دەریای ناوەڕاست، لەساڵی (٦١٨ك/ ١٢٢١ز) دوای ئەوەی بۆماوەیك لەدەست خاچ دروشمەكان بوو لەلایەن سوڵتان (الكامیل ئەیوبی) گەڕێنرایەوە. (الحموی، ١٩٩٥، ج١، ١٩٦)

تيان پێدا، شایەنی باسەئەم حەزی دەسەڵاتەدەبێتەگەورەترین بەڵا بۆ سەڵتان (المغيث)، چونکەدە بێتەهۆی ئەوەی. سوڵتان (زاهير بيبريس(٦٥٦- ٦٧٦ك/ ١٢٥٨- ١٢٧٧ز)) هەست بەو حەزه ی بکات، بۆیەلەساڵی (٦٧١ك/ ١٢٧٢ز) جارێکیتر دەستگیر دەکرێتەوەو دواتر دەکوژرێت. (النويرى، ٢٠٠٢، ج٢٩، ٣٩٢- ٤٠٥)

٢١ ـ الموحد أبو المظفر عبد الله بن المعظم توران شاه بن الصالح أيوب(٦٩٢ك/ ١٢٩٣ز)

(الموحد أبو المظفر عبد الله بن المعظم توران شاه بن الصالح أيوب) یەکێک بوو لە دوا سوڵتانەکانی بنەماڵەی ئەیوبی لە ناوچەی (حصن كيفا) کە دەکەوتە سەر ڕووباری دیجلە لە باکووری ڕۆژهەڵاتی تورکیای ئێستا. کاتێک باوکی (المعظم توران شاه) کۆچی دوایی کرد، (الموحد) هێشتا لە تەمەنێکی گەنجیدا بوو، بەڵام سەرەڕای ئەوە توانی دەسەڵاتی (حصن كيفا) بگرێتە دەست و ببێتە میری ئەو شارە گرنگە. سوڵتان (الموحد) لەگەڵ بنەماڵەکەی هەر لەو قەڵایە مایەوە و دەسەڵاتەکەی بەردەوام بوو. (الذهبي، ١٩٩٣، ج٤٩، ٢٩٩) .شایەنی باسە سەردەمی دەسەڵاتی (الموحد) هاوکات بوو، لەگەڵ یەکێک لە هەرە هەستیارترین قۆناغەکانی مێژووی ناوچەکە، بەتایبەتی دوای ڕووخانی خەلافەتی عەباسی لە بەغدا. لە ساڵی (٦٥٦ك/١٢٥٨ز). کاتێک سوپای مەغۆل بە سەرکردایەتی (هولاكو خان) (١٢١٧- ١٢٦٥ز) هێرشیان کردە سەر ناوچەکە و زۆربەی شارەکانیان داگیرکرد، (الموحد) توانی بە دیپلۆماسییەتێکی زیرەکانە پەیوەندییەکی باش لەگەڵ (هولاكو) دروست بکات. ئەم پەیوەندییە بووە هۆی ئەوەی کە ئەمانی پێبدرێت. (هۆلاکو) میهرەبان بێت لەگەڵی، هەروەها (حصن كيفا) لە وێرانکاری بپارێزرێت و دەسەڵاتی ئەیوبییەکان لەو ناوچەیە بەردەوام بێت. (ابن الفوطي، ١٩٩٥، ج٥، ٥٧٩). دوای نزیکەی نیو سەدە لە دەسەڵاتداری، سوڵتان (الموحد) لە ساڵی(٦٩٢ك/١٢٩٣ز) لە قەڵای (حصن كيفا) کۆچی دوایی کرد. دوای مردنی، کوڕەکەی (الشادي بن الموحد) جێگەی گرتەوە و بووە دوا میری ئەیوبی لەو ناوچەیە. (ابن الفوطي، ١٩٩٥، ج٦، ٥٧٩).

٢٢ـ سوڵتان توران شا أيوبى (٥٧٧- ٦٤٨ك/ ١١٨١- ١٢٥٠ز):

ناوی تەواوی (غياث الدين المعظم أبو المظفر توران شاه بن الصالح نجم الدين أيوب ابن الكامل محمد بن العادل) (ابن الفوطى،١٩٩٥، ج٢، ٤٣٤) هەشتەمین سوڵتانی دەوڵەتی ئەیوبیە ، لەدوای مردنی باوکی(ملك الصالح نجم الدين)، لەساڵی (٦٤٨ك/ ١٢٥٠ز) هاتۆتەمیسرو دە سەوڵاتی گرتۆتەدەست، ابن الفوطى ئاماژەبەوەدەکات، کاتێ باوکی (الملك الصالح نجم الدين) لەساڵی (٦٤٧ك/ ١٢٤٩ز) کۆچی دوایکرد، سوپای فرانکەکان لە هەموو لایەکانی دەریا گەمارۆی میصریان دا، بۆیەمردنی مليك (صالح نجم الين أيوب)یان شاردەوە،(١٩٩٥، ج٤، ٣٥، ج٦، ٣٥٠-٣٥١) (السبكى،ج٨، ١٩٩٣، ٢٤٥) بۆیە(ملك المعظم توران شاه) ناچار بوو قەڵای (حصن كيفا) بەجێبهێڵێت و بچێتە میصر لە سەردەمێکی هەرە هەستیاردا، کاتێک هێزەکانی خاچپەرستان هێرشیان کردبووە سەر میسر لە چوارچێوەی حەملەی حەوتەمی خاچیدا. (المعظم) کە وەک سەرکردەیەکی سەربازی بەتوانا ناسرابوو، توانی لە شەڕی (المنصورة) (٦٤٨ك/١٢٥٠ز) شکستێکی گەورە بە خاچپەرستان بهێنێت و بەپێی سەرچاوەکان زیاتر لە بیست هەزار کەسی لێ بکوژێت، دوای ئەم سەرکەوتنە گەورەیە، (المعظم) توانی بارودۆخی ناوخۆی میصر جێگیر بکات و دەسەڵاتی خۆی لە ناوچەکە بچەسپێنێت (المقريزى، ١٩٩٧، ج١، ٤٥٧) .بەڵام سەرەڕای سەرکەوتنە سەربازییەکانی، المعظم کەسایەتییەکی ناجێگیر و دڕندە بوو، ڕەفتارەکانی گونجاو نەبوون و متمانەی بە کەس

Journal Of Babylon Center For Humanities Studies 2026 Volume :16 Issue : 3
(ISSN): 2227-2895 (Print) (E-ISSN):2313-0059 (Online)

نەدەکرد، بەتایبەتی ئەو کەسانەی کە لەلایەن باوکی (الصالح نجم الدين أيوب) متمانەیان پێکرابوون. (ابن الفوطي، ١٩٩٥، ج١، ١٠٠) یەکێک لە گەورەترین هەڵەکانی ئەوە بوو کە دەستی کرد بە دژایەتیکردنی (شجر الدر)، ئەو ژنە بەهێزەی کە پێشتر کۆیلە بوو و بووە هاوسەری سوڵتان نجم الدين أيوب. شجر الدر کە بە ڕەچەڵەک خورازمی بوو، خاوەنی جوانی و زیرەکییەکی کەم وێنە بوو، توانیبووی سەرنجی سوڵتان بۆ خۆی ڕابکێشێت و کوڕێکی لێی ببێت بە ناوی (خەلیل) کە لە ساڵی (٦٤٨ک/١٢٥٠ز) کۆچی دوایی کرد (المقريزي، ١٩٩٧، ج١، ٤٥٩). (العرياني، ٢٠٢٠، ٢١-٣٠) کاتێک (الملك المعظم) دەستی کرد بە دژایەتیکردنی (شجر الدر) و هەڕەشەی لێدەکرد، (شجر الدر) بێ هەڵویست نەبوو لەبەرامبەر هەڕەشەکانی (الملك المعظم). ناوبراو توانی مەملوکەکان دژی (المعظم) هان بدات. بەقۆستنەوەی ئەو پەیوەندیە بەهێزی لەگەڵ سەرکردە مەملوکەکاندا هەیبوو، توانی پیلانێک دابڕێژێت بۆ لەناوبردنی (المعظم). لە ئەنجامدا، مەملوکەکان لە ساڵی (٦٤٨ک/١٢٥٠ز) (المعظم) بکوژن، تەنها دوو مانگ دوای سەرکەوتنە گەورەکەی بەسەر خاچ دروشمەکان (ابن الفوطي، ١٩٩٥، ج٢، ٤٣٥). بەم شێوەیە، شجر الدر توانی ڕێگا بۆ خۆی خۆش بکات تا ببێتە یەکەم ژنی موسڵمان کە دەسەڵاتی میصر بگرێتە دەست و کۆتایی بە دەسەڵاتی ئەیوبییەکان لە میصر بهێنێت.

٢٣- الكامل محمد بن غازي بن العادل(٦٤٥- ٦٥٨ك/١٢٤٧-١٢٦٠ز):

مەلیک (الكامل أبو نصر محمد بن شهاب الدين غازي بن العادل محمد بن أيوب) ، یەکێک لە سوڵتانە قارەمانەکانی بنەماڵەی ئەیوبی بوو کە ناوی لە مێژوودا بە خۆڕاگری و ئازایەتی تۆمار کراوە. دوای کۆچی دوایی باوکی (الملك المسعود شهاب الدين غازي) لە ساڵی (٦٤٥ک/١٢٤٧ز)، (الكامل) دەسەڵاتی (میافارقین) و ناوچەکانی دەوروبەری گرتە دەست. (میافارقین) یەکێک بوو لە قەڵا بەهێزەکانی ناوچەکە و ناوەندێکی گرنگی بازرگانی و ڕۆشنبیری بوو، (الصفدي، ٢٠٠٠، ج٤، ٢١٦). شایەنی باسە(الملك الكامل) بە پەروەردەیەکی بەرزی ئیسلامی و خێرخوازی ناسرابوو، زانایانی پشتگیری دەکرد و خوێندنگە و مزگەوتەکانی ئاوەدان دەکردەوە. (الذهبي) لە کتێبی (سير أعلام النبلاء) باسی لەوە دەکات کە (الملك الكامل) پیاوێکی دادپەروەر و میهرەبان بوو لەگەڵ خەڵکەکەی، هەروەها شاعیرێکی بەتوانا بوو و چەندین دیوانی شیعری هەبوو (١٩٨٥، ج٢٣، ٢٠١). کاتێک لە ساڵی (٦٥٦ک/١٢٥٨ز) بەغدا کەوتە دەست مەغۆلەکان و خەلیفە(المستعصم بالله) کوژرا، زۆربەی میرە موسڵمانەکانی ناوچەکە ترسان و خۆیان بە دەستەوەدا. بەڵام (الملك الكامل) یەکێک بوو لەو کەمە میرانەی بڕیاری دا خۆڕاگری بکات. ابن الفوطي لە "الحوادث الجامعة" دەڵێت: کاتێک هەواڵی ڕووخانی بەغدا گەیشتە (الملك الكامل)، زۆر دڵگران بوو، بەڵێنی دا جیهاد دژی مەغۆلەکان بکات، (ابن الفوطي، ١٩٩٥، ج٣، ٣٤٥) .(هولاكو) کە دەیزانی (الملك الكامل) مەترسییەکی گەورەیە بۆ پلانەکانی، نێردراوێکی ناردە لای و داوای لێکرد خۆی بە دەستەوە بدات و بچێتە خزمەتی. نامەکەی (هولاكو) پڕ بوو لە هەڕەشە و بەڵێن، بەڵام (الملك الكامل) وەڵامێکی قارەمانانەی دایەوە، قەڵاکەم ئامادەیە بۆ شەڕ و گیانم ئامادەیە بۆ شەهیدبوون. (ابن شداد، ١٩٩١، ص٢٨٧). لە ساڵی (٦٥٨ک/١٢٦٠ز) سوپای (مەغۆل) گەمارۆی (میافارقین) یدا. گەمارۆکە نزیکەی دوو ساڵ خایاند، و بووە یەکێک لە درێژترین گەمارۆکان لە مێژووی هێرشەکانی مەغۆلدا. (المقريزي) باس دەکات کە خەڵکی شار بە قارەمانێتی شەڕیان دەکرد و ژنان و منداڵانیش بەشداریان دەکرد لە بەرگریدا، هەتا وەکو بەرد و دارەکانی ماڵەکانیان دەکردە چەک. (المقريزي، ١٩٩٧، ج١، ٥٢١). بەداخەوە دوای نزیکەی بیست مانگ، کاتێک ئازووقە و ئاو کەمی کرد و نەخۆشی بڵاوبووەوە، (الملك

الكامل) ناچار بوو لە (٦٦٠ک/ ١٢٦٢ز) شار ڕادەست بکات بە مەرجێک ئەمانی بۆ خەڵکی شار بدرێت. دوای ئەوەی خۆی ڕادەستی مغولەکان کرد، (هولاکو) بڕیاری دا بیکوژێت. بەپێی ڕیوایەتی (ابن الفوطی) (الملك الكامل) پێش مردنی گوتی: (خودایە، من جیهادم کرد و ئێستا شەهید دەبم تۆ شایەتی منی) (ابن الفوطی، ١٩٩٥، ج٤، ٥٤). دوای کوشتنی، سەری بڕدرا و بە شارەکاندا سووڕێندرا بۆ ترساندنی خەڵک.

ئەنجام:

١- لێکۆڵینەوەکە دەرخستووە کە مامەڵەی ئیبن ئەلفووەتی لەگەڵ دەوڵەتی ئەیوبی بە پچڕپچڕی و کەمی وردەکاری بووە، سەرەڕای گرنگیی مێژووییەکەی.

٢- لێکۆڵینەوەکە ٢٢ کەسایەتیی دیاری ئەیوبی دەستنیشان کردووە، دەست پێدەکات بە ئەسەدەددین شێرکۆ کە بناغەی دەوڵەتەکەی لە میسر داناوە (٥٦٤ک/١١٦٨ز).

٣- دواتر سەلاحەددینی ئەیوبی دێت (٥٣٢-٥٨٩ک) کە فاتیمییەکانی ڕووخاند و قودسی ئازاد کرد.

کۆتایی دێت بە تورانشا کە دوایین سوڵتانی میسر بوو (٦٤٨ک/١٢٥٠ز).

٤- لێکۆڵینەوەکە ڕەچەڵەکی کوردیی ئەیوبییەکان دەسەلمێنێت لە هۆزی هەزبانییەوە .ڕێگای کۆچکردنیان شوێن کەوتووە لە دوێن لە ئازەربایجانەوە بۆ تکریت و پاشان مووسڵ.

٥- ڕۆڵی سەرەکییان ڕوون کردووەتەوە لە بەرەنگاربوونەوەی خاچپەرستەکان و یەکخستنی میسر و شام لەژێر یەک ئاڵادا.

٦- تایبەتمەندییەکانی حوکمڕانییان دەرخستووە لە دادپەروەری و بەخشندەیی و چاودێریکردنی زانست و زانایان.

٧- درێژبوونەوەی دەسەڵاتیان تۆمارکردووە لە میسرەوە بۆ شام و یەمەن و حیجاز.

قائمة المصادر والمراجع

المصادر الأولية:

- ابن الأثير، أبو الحسن علي بن أبي الكرم (ت: ٦٣٠هـ/١٢٣٢م): **الكامل في التاريخ**، دار الكتاب العربي، بيروت، ١٩٩٧.
- الأصفهاني، عماد الدين (ت: ٥٩٧هـ/١٢٠٠م):**البرق الشامي**، تحقيق: فالح حسين، مؤسسة عبد الحميد شومان، عمان، (د.ت).
- ابن تغري بردي، جمال الدين أبو المحاسن يوسف (ت: ٨٧٤هـ/١٤٦٩م): **النجوم الزاهرة في ملوك مصر والقاهرة**، وزارة الثقافة والإرشاد القومي، القاهرة، (د.ت).
- ابن خلكان، أبو العباس شمس الدين أحمد بن محمد (ت: ٦٨١هـ/١٢٨٢م): **وفيات الأعيان وأنباء أبناء الزمان**، تحقيق: إحسان عباس، دار صادر، بيروت، ١٩٠٠-١٩٧٩.
- الدواداري، أبو بكر بن عبد الله بن أيبك (ت: بعد ٧٣٦هـ/١٣٣٥م): **كنز الدرر وجامع الغرر**، تحقيق: صلاح الدين المنجد، القاهرة، ١٩٧٢.
- الذهبي، شمس الدين محمد بن أحمد (ت: ٧٤٨هـ/١٣٤٧م): **تاريخ الإسلام ووفيات المشاهير والأعلام**، تحقيق: عمر عبد السلام التدمري، دار الكتاب العربي، بيروت، ٢٠٠٦.
- **سير أعلام النبلاء**، تحقيق: شعيب الأرناؤوط، مؤسسة الرسالة، بيروت، ١٩٨٥.
- السبكي، تاج الدين عبد الوهاب بن تقي الدين (ت: ٧٧١هـ/١٣٦٩م): **طبقات الشافعية الكبرى**، تحقيق: محمود محمد الطناحي وعبد الفتاح محمد الحلو، هجر للطباعة والنشر، ١٩٩٣.
- ابن شداد، بهاء الدين يوسف بن رافع (ت: ٦٣٢هـ/١٢٣٤م): **النوادر السلطانية والمحاسن اليوسفية**، تحقيق: جمال الدين الشيال، مكتبة الخانجي، القاهرة، ١٩٩٤.
- **سيرة صلاح الدين الأيوبي**، تحقيق: أحمد إيبش، دار المشرق العربي، بيروت، ٢٠١٥.
- أبو شامة المقدسي، شهاب الدين عبد الرحمن بن إسماعيل (ت: ٦٦٥هـ/١٢٦٧م): **الروضتين في أخبار الدولتين النورية والصلاحية**، تحقيق: إبراهيم الزيبق، مؤسسة الرسالة، بيروت، ١٩٩٧.
- الصفدي، صلاح الدين خليل بن أيبك (ت: ٧٦٤هـ/١٣٦٢م): **الوافي بالوفيات**، تحقيق: أحمد الأرناؤوط وتركي مصطفى، دار إحياء التراث، بيروت، ٢٠٠٠.
- ابن العبري، غريغوريوس أبو الفرج (ت: ٦٨٥هـ/١٢٨٦م): **تاريخ مختصر الدول**، دار الشرق، بيروت، ١٩٩٢.
- ابن العماد الحنبلي، عبد الحي بن أحمد (ت: ١٠٨٩هـ/١٦٧٨م): **شذرات الذهب في أخبار من ذهب**، تحقيق: محمود الأرناؤوط، دار ابن كثير، دمشق-بيروت، ١٩٨٦.

- العرقلة الدمشقي، أبو محمد عبد الرحمن بن عيسى (ت: ٥٨٠هـ/١١٨٤م): ديوان العرقلة، تحقيق: سامي الدهان، المعهد الفرنسي بدمشق، دمشق، (د.ت).
- ابن فضل الله العمري، أحمد بن يحيى (ت: ٧٤٩هـ/١٣٤٨م): مسالك الأبصار في ممالك الأمصار، المجمع الثقافي، أبو ظبي، ٢٠١٠.
- ابن الفوطي، كمال الدين عبد الرزاق بن أحمد (ت: ٧٢٣هـ/١٣٢٣م): مجمع الآداب في معجم الألقاب، تحقيق: محمد الكاظم، وزارة الثقافة والإرشاد الإسلامي، طهران، ١٩٩٥-١٩٩٦.
- القلقشندي، أحمد بن علي بن أحمد (ت: ٨٢١هـ/١٤١٨م): صبح الأعشى في صناعة الإنشا، دار الكتب المصرية، القاهرة، ١٩٨٠.
- ابن كثير، أبو الفداء إسماعيل بن عمر (ت: ٧٧٤هـ/١٣٧٢م): البداية والنهاية، تحقيق: عبد الله بن عبد المحسن التركي، دار هجر، ٢٠٠٣.
- المقريزي، تقي الدين أحمد بن علي (ت: ٨٤٥هـ/١٤٤١م): السلوك لمعرفة دول الملوك، تحقيق: محمد عبد القادر عطا، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٩٩٧.
- المكي، محمد بن أحمد بن محمد (ت: ١٠٤١هـ/١٦٣١م): سمط النجوم العوالي في أنباء الأوائل والتوالي، تحقيق: عادل أحمد عبد الموجود وعلي محمد معوض، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٩٩٨.
- النويري، شهاب الدين أحمد بن عبد الوهاب (ت: ٧٣٣هـ/١٣٣٢م): نهاية الأرب في فنون الأدب، دار الكتب والوثائق القومية، القاهرة، ٢٠٠٢.
- ابن واصل، جمال الدين محمد بن سالم (ت: ٦٩٧هـ/١٢٩٧م): مفرج الكروب في أخبار بني أيوب، تحقيق: جمال الدين الشيال، دار الكتب والوثائق القومية، القاهرة، ١٩٥٧.
- ابن الوردي، زين الدين عمر بن مظفر (ت: ٧٤٩هـ/١٣٤٨م): تاريخ ابن الوردي، دار الكتب العلمية، بيروت، ٢٠٠٨.
- ياقوت الحموي، شهاب الدين أبو عبد الله ياقوت (ت: ٦٢٦هـ/١٢٢٨م): معجم البلدان، دار صادر، بيروت، ١٩٩٥.
- المراجع الثانوية:
- الزركلي، خير الدين: الأعلام، دار العلم للملايين، بيروت، ٢٠٠٢.
- السرجاني، راغب: قصة الحروب الصليبية، مؤسسة اقرأ، القاهرة، ٢٠٠٩.
- شريف، محمد أنس: الأيوبيون بعد صلاح الدين، الهيئة المصرية العامة للكتاب، القاهرة، ٢٠١٦.
- الصلابي، علي محمد: الدولة الزنكية، دار المعرفة، بيروت، ٢٠٠٧.
- العرياني، السيد الباز: شجرة الدر: ملكة المسلمين، دار القلم، دمشق، ٢٠٢٠.
- خليل، عماد الدين: عماد الدين زنكي، دار ابن كثير، دمشق-بيروت، ٢٠٠٩.
- رونسيمان، ستيفن: تاريخ الحروب الصليبية، ترجمة: السيد الباز العريني، دار الثقافة، بيروت، (د.ت).

Directory of Sources and References
Original sources:
 Ibn al-Athir, Abu al-Hasan Ali ibn Abi al-Karam (d. 630 AH/1232 AD): Al-Kamil fi al-Tarikh, Dar al-Kitab al-Arabiya, Beirut,
 Al-Isfahani, Imad al-Din (d: 597 AH/1200 AD): Al-Barq al-Shamsi, Research: Faleh Hussein, Abdul Hamid Shuman Foundation, Oman, (D.T).
 Ibn Taghri Bardi, Jamal al-Din Abu al-Muhasin Yusuf (d. 874 AH/1469 AD): Al-Najum al-Zahira in the kings of Egypt and Cairo, Ministry of Culture and National Guidance, Cairo, (D.T).
 Ibn Khalkan, Abu al-Abbas Shams al-Din Ahmad ibn Muhammad (d. 681 AH/1282 AD): 1900-1979.
 Al-Dwadari, Abu Bakr ibn Abdullah ibn Aybk (d: after 736 AH/1335 AD): Treasures of Darr and Jami' al-Gharr, Research: Salah al-Din al-Manjad, Cairo,
 Al-Dhahabi, Shams al-Din Muhammad ibn Ahmad (d. 748 AH/1347 AD): History of Islam and the deaths of famous people and announcers, research: Omar Abdul Salam al-Tadmri, Dar al-Kitab al-Arabiya, Beirut, 2006.
 Sir al-Alam al-Nabla', research: Shoaib al-Arnaout, Message Foundation, Beirut,
 Al-Sabki, Taj al-Din Abdul Wahab ibn Taqi al-Din (d. 771 AH/1369 AD): Layers of the Great Shafi'iyyah, researched by Mahmoud Muhammad al-Tanahi and Abdul Fattah Muhammad al-Halo, Hijr For Printing and Publishing,
 Ibn Shaddad, Baha'uddin Yusuf ibn Rafi' (d: 632 AH/1234 AD): Al-Nawadar al-Sultaniyah wa al-Mahasin al-Yusufiyah, Tahqiq: Jamal al-Din al-Shayal, Maktab al-Khanji, Cairo,
 Sirah Salah al-Din al-Ayyubi, research: Ahmed Ibsh, Dar al-Mashreq al-Arabiya, Beirut,
 Abu Shama al-Muqaddasi, Shahab al-Din Abdul Rahman ibn Ismail (d. 665 AH/1267 AD): Message Foundation, Beirut, 1997.
 Al-Safadi, Salah al-Din Khalil ibn Aybk (d: 764 AH/1362 AD): Al-Wafi Balufiyat, Research: Ahmad al-Arnaout and Turki Mustafa, Heritage Revival House, Beirut, 2000.
 Ibn al-Ibri, Gharighorius Abu al-Faraj (d. 685 AH/1286 AD): Tarikh Mukhtasar al-Dawl, Dar al-Sharq, Beirut,
 Ibn al-Imad al-Hanbali, Abdul Hayy ibn Ahmad (d. 1089 AH/1678 AD): Shazrat al-Dhahab in the news of gold, research: Mahmoud al-Arnaout, Dar Ibn Katheer, Damascus-Beirut, 1986.

- Al-Arqala al-Damascus, Abu Muhammad Abdul Rahman ibn 'Isa (d. 580 AH/1184 AD): Diwan al-Arqala, research: Sami al-Dahan, French Institute in Damascus, Damascus, (D.T).
- Ibn Fadlallah al-Umri, Ahmad ibn Yahya (d. 749 AH/1348 AD): Masalk al-Absar fi Mamalk al-Amsar, Cultural Complex, Abu Dhabi,
- Ibn al-Futhi, Kamal al-Din Abdul Razzaq ibn Ahmad (d. 723 AH/1323 AD): Collection of literature in the dictionary of names, research: Mohammed al-Kazem, Ministry of Culture and Islamic Guidance, Tehran, 1995-1996.
- Al-Qalqshandi, Ahmad ibn Ali ibn Ahmad (d. 821 AH/1418 AD): Subh al-A'shi in the industry of construction, Dar al-Kitb al-Masriya, Cairo,
- Ibn Katheer, Abu al-Fada' Ismail ibn 'Umar (d. 774 AH/1372 AD): Al-Bada'a wa al-Nah'a, Tahqiq: Abdullah ibn Abdul Mohsen al-Turki, Dar Hijr,
- Al-Muqrizi, Taqi al-Din Ahmad ibn Ali (d: 845 AH/1441 AD): Al-Suluk l'knowledge of the state of kings, research: Muhammad Abdul Qadir Atta, Dar al-Kitb al-Ilamiyah, Beirut,
- Al-Makki, Muhammad ibn Ahmad ibn Muhammad (d: 1041 AH/1631 AD): Samt al-Najum al-Awali in Anbaa' al-Awa'il al-Tawali, research: Adel Ahmad Abdul Mujud and Ali Muhammad Ma'waz, Dar Scientific Books, Beirut, 1998.
- Al-Nuwairi, Shahab al-Din Ahmad ibn Abdul Wahab (d. 733 AH/1332 AD): The end of the Arabs in the art of literature, Dar al-Kitb wa al-Tha'iq al-Qumiyah, Cairo,
- Ibn Wasil, Jamal al-Din Muhammad ibn Salim (d: 697 AH/1297 AD): Mufraj al-Krub in the news of Ibn Ayyub, research: Jamal al-Din al-Shayal, Dar al-Kitb wa al-Qumiyyah, Cairo, 1957.
- Ibn al-Wardy, Zain al-Din 'Umar ibn Muzaffar (d. 749 AH/1348 AD): Tarikh Ibn al-Wardy, Dar al-Kitb al-Ulamiyah, Beirut,
- Yaqut al-Hammowi, Shahab al-Din Abu Abdullah Yaqut (d: 626 AH/1228 AD): Dictionary of the Countries, Dar Sadr, Beirut,
- Secondary References:
- Al-Zarkali, Khair al-Din: Al-Alam, Dar al-Alam for the Muslims, Beirut,
- Al-Sarjani, Ragheb: The Story of the Crusades, Iqra Foundation, Cairo,
- Sharif, Mohammed Anas: The Ayyubids after Salahuddin, Egyptian General Book Board, Cairo,
- Al-Salabi, Ali Mohammed: Al-Dawla Al-Zankiyah, Dar Al-Ma'arifa, Beirut,

- Al-Aryani, Al-Sayed Al-Baz: Tree of Al-Dar: Queen of the Muslims, Dar Al-Qalam, Damascus,
- Khalil, Emad al-Din: Emad al-Din Zinki, Dar Ibn Katheer, Damascus-Beirut,
- Runsiman, Stephen: History of the Crusades, translated by Sayyid al-Baz al-Araini, Dar al-Thaqafa, Beirut, (D.T).